

ÎN SERIA «RESTITUTIO»

sînt tipăriţi, în ediţii ştiinţifice, acei scriitori din literatura română care, fără a fi valori fundamentale, merită a fi cunoscuţi pentru aportul lor la dezvoltarea culturii noastre.

ÎN CURS DE APARIŢIE:

Mihail Săulescu
Versuri
Teatru
Articole

Jean Bart
Jurnal de bord
Datorii uitate
În deltă
Peste ocean

Lei 21,50

Radu Ionescu

SCRIERI ALESE

RESTITUTIO

ODĂ

LA ROMÂNIA

24 IANUARIE

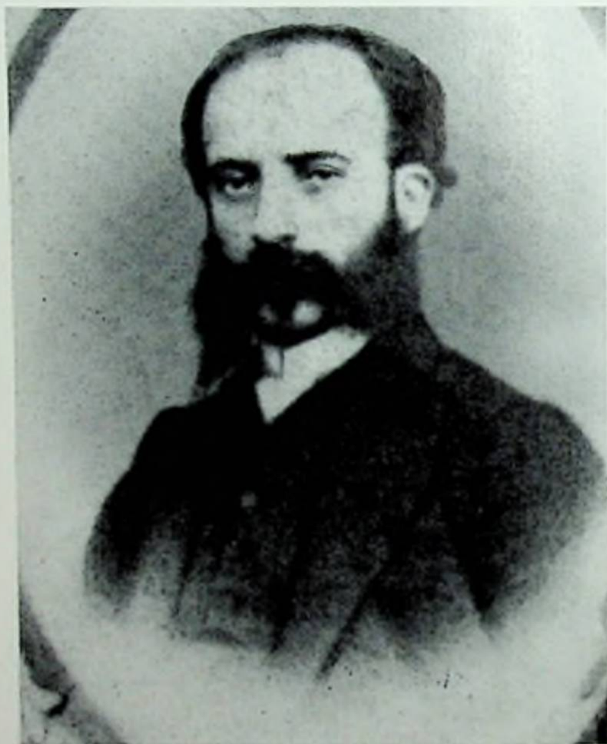
Mîndră te ridică, patrie iubită!
Jună Românie, țară fericită!
Mîndră azi privește înaintea ta
Viitorul d-aur ce de strălucire
Și de nemurire
Fruntea-ți radioasă va încununa!

Saltă, Românie! astăzi pentru tine
Cerul își deschide porțile divine;
Soarele de viață azi a răsărit
Și a lui splendoare chipu-ți luminează,
Mișcă, renviază
Sufletu-ți cel mare, azi întinerit.

EDITURA MINERVA

Coperta seriei: *Petre Vulcănescu*

Radu Ionescu la 1866

R E S T I T U T I O

RADU IONESCU

SCRIERI ALESE

Ediție îngrijită, prefață, note și bibliografie de
DUMITRU BĂLĂEȚ

EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI — 1974

REGASINDU-L PE RADU IONESCU

Îi revine lui George Ivaşcu meritul de a fi ridicat pentru prima dată o parte din vălul care acoperă scrierile lui Radu Ionescu, republicînd, peste mai bine de 100 de ani, *Principiile criticei*, în culegerea *Din istoria teoriei şi a criticii literare româneşti, I*, 1812—1866 (Buc., 1967). Pentru cititorul actual de literatură, lectura *Principiilor criticei* pune în lumină, mai presus de influenţa unor idei hegeliene, deja observată ca fiind prima în estetica românească, un stil de gîndire elevat, modern, puţin obişnuit la noi în epoca respectivă : „Inteliginţa omului — aflăm din *Principiile criticei* — cu toată avuţia admirabilă a mijloacelor sale, se pierde în cîmpul nemărginit al cugetării abstracte şi al speculaţiunilor metafizice daca nu este condusă de lumina unei metode bazate pe principii eterne. Asemine, cea mai strălucită şi mai avută imaginaţiune se poate rătăci în capricioasele sale călătorii în lumea fanteziei, daca nu are totdeauna înaintea sa acel tip etern de frumuseţe, acel ideal divin care revarsă asupra oricărei opere artistice nemurirea şi eterna admiraţiune a lumii întregi."

Din celălalt studiu publicat de George Ivaşcu *(Epistolă. Amicului G. Sion)* aflăm că, încă de la 1855, Radu Ionescu avea conştiinţa acelei zbateri dureroase a sufletului romantic dedublat între finit şi infinit, între etern şi neant, a aspiraţiei lui de a ieşi din contingent către zările spaţiilor absolute, într-un fel care prefigurează liniile de forţă pe care se va mişca însăşi lirica eminesciană de mai tîrziu : „Sunt momente în care sufletul nostru simte trebuinţa a ieşi din această lume de mizerii şi ca un fluture pe care flacăra îl atrage, el se aruncă în infinit. Viaţa noastră este un lung exil în care întîlnim numai

suferinţe ; aici toate iluziile se pierd, toate visele se nimicesc şi n-aflăm decît neantul. Sufletul nostru obosit voieşte cîteodată să-şi ia zborul din astă realitate, din astă închisoare tristă, ca să mai revază idealul, patria sa cerească, care îi dă fericirea pentru cîteva momente."

În faţa unor astfel de idei, orice indicii critice care să ne pună pe urmele unei mai adevărate cunoaşteri a celorlalte scrieri şi a vieţii lui Radu Ionescu sînt binevenite. Ele nu lipsesc în puţinătatea punctelor de referinţă mai notabile pe care le avem pînă-n prezent cu privire la activitatea acestui uitat scriitor.

Astfel, în scurta prezentare pe care i-o făcea în *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent,* G. Călinescu observă că în volumul său de debut, *Cînturi intime,* de la 1854, Radu Ionescu era un... „precursor foarte îndepărtat al lui Bacovia". El „introduce primul în elegiile sale clavirul răsunător, la care cîntă fecioara în delir, invocînd umbra iubitului mort :

Subt mîna-mi tremurîndă, cînd pianul lin suspină
Şi tristele-i accente din sînu-i zbor încet,
Şi dulcele Bellini cu *Norma* lui divină
Adoarme suferinţa ce arde al meu piept,

Te văz pe dinainte-mi c-un pas uşor a trece,
De mine te apropii la capul meu şezînd ;
Şi după gîtu-mi palid tu pui o mînă rece
Şi alta plimbi pe piano de moarte trist cîntînd." [1]

La o confruntare cu textele poetului *Cînturilor intime* de la 1854, ne dăm seama nu numai de adevărul remarcabilei observaţii a marelui critic şi istoric literar, ci şi de faptul că aspectul anticipativ al liricii lui Radu Ionescu are un registru mai larg. Întîlnim la el, chiar în *Cînturi intime,* unele prefigurări din lirica florală a lui Dimitrie Anghel, precum în acest fragment :

Şi florile-ncîntate lăsau a lor petale
A serii murmurare uşor a resfira,
Şi dulcea iasomie ca tine de senină,
Rozeta, micşunele ce tu mai mult purtai,
Şi roza purpurie, a florilor regină,

---

[1] G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent,* 1941, p. 299.

Şi alte flori din care buchete tu formai
Lăsau a lor profume plăcute, răpitoare,
Pe lîngă noi în zefir uşor a răspîndi,
Şi aromind natura, în imne cîntătoare
Pe aripile serii în cer a se sui.

(Amelia. Elegie)

Alteori, printre tînguirile lui Radu Ionescu, regăsim, încă din volumul de debut, unele întrebări aruncate divinităţii ca-n *Psalmii* arghezieni :

O, Doamne, ce în mine ai pus a ta suflare,
Atîtea suferinţe n-au oare un sfîrşit ?
Pe tine nu te mişcă atita dezolare,
Ce cade pe-al meu suflet de tine părăsit ?

(Stînca)

Cele mai multe prefigurări privesc însă lirica eminesciană, mergînd de la tematică pînă la ritmul somnolent şi ezitant al meditaţiei nocturne, pe care Radu Ionescu reuşeşte să-l intuiască, uneori remarcabil :

Un sunet !... Este ora ce timpu-n veci măsoară
Şi-arată viaţa noastră cum trece nesimţit ;
Şi unde ? Nimeni ştie. O ! timpul se strecoară
Şi cauză durere la omul fericit !

. . . .

O, timp ! ce lege oare în spaţiu te conduce ?
Sunt legile-ţi eterne, ca tine nu mai pier ?
Dar cine îţi răspunde, în noapte tot te duce !
Şi timpul, viaţa, moartea. sunt toate un mister !

(Sunetul orei)

Poezia meditaţiei pe ruine, temă preromantică venind de departe, din secolul al XVIII-lea, de la Ed Young şi Th. Gray, larg cultivată în cadrul liricii noastre paşoptiste, se abstractizează, concentrîndu-se obsesiv în jurul noţiunii de scurgere inexorabilă a timpului şi închizînd în cuprinsul ei autentice învolburări de natură titaniană :

Cu mintea sfîşiată d-o neagră cugetare
Asupr-atîtor timpuri ascunse de uitare

Cădeam pierdut în haos de negre îndoinţi.
Trecuse miezul nopţii şi eu tot în veghere,
Uitat de toţi în lume, afară de durere,
Simţeam tăcutu-mi suflet zdrobit de suferinţi.
Ce neagră-mi părea viaţa şi drumul neferice,
Un cer de bronz ne-apasă, un glas rîzînd ne zice
În lume suferinţi !...

(Geniul abisului)

Unele anticipări eminesciene găsim şi-n limbajul poeziei lui Radu Ionescu, în sistemul său de epitete şi metafore : „trist mister", „a nopţii rece ceaţă", „a haosului ceaţă", „mizerie umană", „urna de uitare", „luna solitară", „lumi de imne", „tăcutele, reci umbre", „farmec de magie", „vise triste, a spiritului viaţă" etc.

Fără îndoială că toate aceste aspecte au un caracter limitat. Volumul de *Cînturi intime* este inegal, cu unele sclipiri în imagini şi căderi în prozaisme şi discursivitate. Aceeaşi observaţie este valabilă şi pentru poezia publicată de Radu Ionescu în ziarele şi revistele vremii şi neluată încă în consideraţie. Faţă de volumul său de debut, această poezie prezintă însă unele aspecte noi în tematică şi cizelarea limbajului. Găsim aici o accentuată orientare către poezia de inspiraţie patriotică în dublul său aspect : de preamărire a gloriei străbune (*Bardul şi muza*, *Străbunii*), a viitorului patriei (*Învierea*, *Odă. La România*), cît şi de satirizare a falsului patriotism (*Patrioţii*), unde ne întîlnim iarăşi cu prefigurări eminesciene, pe linia violenţei pamfletare din *Scrisoarea III* :

Rupeţi masca după faţă, chipul vostru să privesc
Patrioţi vă aflu astăzi, vînzători ce ieri găsesc !
O dreptate cereţi astăzi, voi ce ieri aţi jefuit,
Şi din lacrimi şi din sînge starea voastră aţi mărit,
Voi frăţia cereţi astăzi, voi ce ieri aţi apăsat
Un popor a cui mărire viaţa încă v-a lăsat ;
Voi ce ieri fără ruşine pe sărac îl pălmuiaţi,
Şi-n trufia voastră oarbă în picioare îl călcaţi ;
Voi progresul cereţi astăzi, voi ce ieri aţi-năbuşit
Orice rază de lumină în români a strălucit ?...
Patrioţi strigaţi voi astăzi pentru ţară, viitor !

Dar chiar ieri, din voi oricare a trecut de vînzător,
Ca să fiţi scuipaţi pe piepturi şi de gît cu ştreang
legaţi...
(Patrioţii)

Nu putem, de aceea, împărtăşi opinia lui Florin Manolescu, după care poezia socială a lui Radu Ionescu ar fi „fără nici-o valoare literară". [1] Nu limbajul trebuie luat în consideraţie, ci tocmai faptul că, mergînd pe urmele predecesorilor, Radu Ionescu pune, chiar şi-n acest aspect al creaţiei sale multă vigoare, o trăire personală intensă, care structurează din interior retorica versului. Poetul tinde în mod spontan către o poezie a marilor categorii filozofice ale existenţei umane: timp, viaţă, moarte, infinit, cărora le subordonează chiar şi domeniul liricii patriotice, în ceea ce are mai valoros. Acest lucru nu trebuie căutat în epigrame, care au un caracter de divertisment, ci în poemele *Străbunii, Învierea, Patrioţii, Anul 1857* etc.

Temele poeziei lui Radu Ionescu se învăluie într-o muzică proprie a cuvintelor, pe care poetul o preia de fapt de la Bolintineanu. Poate chiar mai mult ca acesta, Radu Ionescu forţează limbajul poetic, îl supune în primul rînd legilor armoniei muzicale:

Pasat-a miezul nopţei şi eu deştept sînt încă
Pe cer *ermita lună* începe a albi.
O, iar mi se prezentă fatala neagră stîncă
Sub care eu mormîntu-mi să aflu aş voi.
(Stînca)

Şi omul ce *putinte* se crede p-astă *cime!*
Prin vasta-mi cugetare eu sunt un creator.
Cu dînsa opresc norii şi-a stelelor mulţime
Le umplu de fiinţe şi sfera le-o măsor.
(Geniul abisului)

Preluînd motive ale poeziei romantice, Radu Ionescu intuia în atmosfera generală a curentului acel procedeu interesant de atitudine artistică, propriu fanteziei frenetice, dezlănţuite, asemănătoare aceleia pe care Hugo Friedrich o observă coborînd din

[1] Florin Manolescu, *Poezia criticilor*, Editura Eminescu, Buc., 1971, p. 14.

lirica lui Novalis, prin romantism[1], către unele aspecte specifice lirismului contemporan. Astfel ni se pare a se realiza acea „*Nopturnă*, teribil funerară", care-l convingea pe G. Călinescu că ne aflăm în fața unui poet cu adevărat remarcabil :

Ascunde-te, o, lună, în marea de uitare,
Acolo și voi stele duceți-vă-a pieri !
Să piară-a voastre raze, și-o noapte de teroare
Să vie acum din haos pe ceruri a domni !

Să fie noaptea neagră ! Așa îmi place mie,
Căci noapte și în mine etern a existat ;
Să plane noaptea asupră-mi căci cerul cu urgie
In noaptea fioroasă pe mine m-a uitat.

În noaptea asta neagră să meargă-a mea durere
Spre cerul fără milă de nori acoperit ;
Căci nimeni nu m-aude acuma în tăcere,
Căci nimeni nu mă vede și asta am dorit !

Suflați și voi acuma, o, vînturi furioase
Prin munții cei gigantici, prin văile adînci ;
Suflați pe mări întinse, și undele spumoase
Făceți-le să geamă spărgîndu-se de stînci.

(*Nopturnă*)

Pe aceeași linie a exprimării cu preponderență a eului, a fiorului său existențial în fața lumii, Radu Ionescu era capabil și de extazul paradisiac pe care i-l conferă sunetele muzicii :

Frumos, ceresc arhanghel ! începe dar de cîntă
Te pune-acum la piano și cîntă în delir !
Înalță sus la ceruri armonia cea sîntă
Și inima-mi și suflet dintr-însa se inspir.

. . . .

O, ce putere sacră posedă-a ta cîntare !
Ce farmec, ce magie tu ai în al tău cînt !

---

[1] Hugo Friedrich, *Structura liricii moderne*, E.L.U., Buc., 1969, p. 56.

Tu mă transporţi din lume, m-arunci cu exaltare
În regiuni divine, în care crez că sînt.

(Pianul)

Creaţia mai reprezentativă a poeziei lui Radu Ionescu, o piesă antologică a întregului nostru romantism, a rămas uitată pînă-n prezent în paginile jurnalului *Dîmboviţa* de la 1860. Este vorba de poemul *Dorul*, unde ne întîlnim cu acea suferinţă a eului romantic torturat de frumuseţile lumii, de beţia simţurilor şi aspiraţia sufletului, niciodată satisfăcută, către absolut. Limba literară a lui Radu Ionescu face de data aceasta un neaşteptat salt înainte, către expresivitate şi armonie deplină :

Pe rumenele raze a stelei strălucite,
În munduri de lumină aş vrea să mă avînt,
Să mă afund în sînul iubirii infinite,
Să sting aprinsa sete a inimii rănite,
S-ascult pe arpe d-aur al îngerilor cînt.

Coprins de nebunie, delir şi exaltare,
Alerg în orice parte să sting ăst foc cumplit,
Dar nici o mîngîiere şi nici o uşurare !
Întreb natura toată, întreb orice suflare
Ăst dor fatal să-mi spuie, dar tot e amuţit !

Este evidentă aici o transpunere a suferinţei romantice în profunda simbolică pămînteană a noţiunii de dor. Poetul pornea probabil şi de la sensurile doinei populare, de la legenda Vîrfului cu Dor, repovestită în studiul despre Dora d'Istria, dar, mai presus de toate, ceea ce dă fiorul întregului poem este himera idealului, pe care o întîlnim şi-n alte scrieri ale lui Radu Ionescu. Această pasiune mistuitoare îşi caută în poemul *Dorul* răspunsuri în ipostazele fundamentale ale relaţiei omului cu spaţiile infinite. De aici interogaţia nocturnă : „Întreb cîmpia d-aur cu stele înflorite" ; muzica trecerii apelor : „doios mă duc pe ţărmuri de ape zgomotoase" ; contemplaţia apusului : „uimit mă uit la soare ce-n alte lumi păşeşte" ; pentru a constata stingerea spaţiului exterior cu toată bogăţia lui de nuanţe, trecerea lui în neant, pentru a face loc clocotului interior :

Tot trece, tot se stinge şi-adoarme în tăcere,
Dar dorul meu rămîne şi singur e deştept,
El singur niciodată în sufletu-mi nu piere,
Şi-o dulce mîngîiere la cine să pot cere,
Căci cine ştie dorul ce arde al meu piept.

Din acelaşi complex tematic care dă substanţă amintitului poem *Dorul,* face parte şi nuvela *O zi de fericire,* uitată şi ea în coloanele jurnalului *Dîmboviţa* de la 1860. Radu Ionescu ştia să proiecteze un spaţiu ideal şi să-i opuie apoi suferinţa romantică de a nu-l poseda :

„Fericirea străluceşte zîmbitoare şi încununată de flori într-un palat încîntător, aurit de razele soarelui : o cîmpie semănată cu bucheturi înflorite, străbătută de ape argintie se întinde împrejurul lui, mii de paseri armonioase cîntă amorul lor prin arburii stufoşi ; un farmec răpitor pluteşte p-acest mic paradis. Într-un chioşc ascuns sub viţa încărcată de struguri auriţi, doi bătrîni cu capetele albite, cu feţele senine de mulţămire se uită cu zîmbetul pe buze la un cuib de roze. Acolo pe un tapet de flori, o copilă răpitoare şi veselă ca primăvara, încunună graţioasă p-un june care-şi îneacă privirea în ochii plini de suflet ai copilei. Alături o carte stă deschisă la o pagină unde s-a scris : amor şi fericire.

Sufletul priveşte cu răpire acest paradis de amor, această dulce fericire răspîndită în toate părţile ; dar el este condamnat să rămiie într-un loc pustiu, să nu-şi potolească setea în apele curate ca cristalul, să nu se simţă transportat d-amorul arzător al vreunei fiinţe însufleţite d-această flacără. Sufletul vede, simte aceste fericiri, şi vai ! doreşte ce nu are, doreşte ce nu poate avea. Dorinţa, deşteaptă zi şi noapte, nu-i lasă un minut de pace : îi arată la orizonturi fericirea şi amorul ; dorinţa fatală îl consumă într-o flacără arzătoare."

*

Contribuţia lui Radu Ionescu în cadrul dezvoltării esteticii şi criticii noastre literare s-a bucurat în general de o receptivitate mai vie decît celelalte aspecte ale scrierilor sale ; aici referinţele critice sînt ceva mai numeroase. Cu toate acestea, o privire mai

de-aproape asupra acestei probleme ne arată că sînt multe aspecte neluate în seamă pînă în prezent, multe date de referinţă încă nu îndeajuns de bine cunoscute, în cadrul unei imagini de ansamblu, unitare şi coerente, a scrierilor sale. Pe această linie ne propunem să oferim deocamdată doar unele sugestii care ni se par mai conforme cu adevărul.

Astfel dacă în general istoria noastră literară pare să fi ajuns la un anumit consens în ce priveşte recunoaşterea meritelor lui Radu Ionescu în dezvoltarea unor idei de teorie literară modernă în gîndirea estetică românească înaintea lui Maiorescu [1], în ceea ce priveşte aplicarea acestor idei în domeniul concret de atitudine critică se conchide în general negativ: „Afară de studiul asupra lui Doinici, spune Radu S. Dragnea, a mai publicat în *Revista română* despre Dora d'Istria, unde s-a arătat cîtă nepricepere ascunde aplicarea teoriilor lui critice la analizarea operei unui scriitor". [2]

„Deosebirea dintre Maiorescu şi Radu Ionescu, conchide un critic literar actual, este că, în vreme ce primul face aprecieri în legătură cu Eminescu şi cu Caragiale, al doilea scrie despre Donici şi despre Dora d'Istria. În vreme ce Maiorescu are o conduită, un program, Radu Ionescu nu are nici unul." [3]

Pentru a aprecia cu mai multă obiectivitate consecvenţa şi valoarea programului critic al lui Radu Ionescu, ar trebui să ne adresăm, după părerea noastră, şi altor izvoare de referinţă decît celor de mai sus. In acest sens o sugestie utilă ne-o oferă chiar Radu S. Dragnea: „În prodigioasa activitate de ziarist, afirmă el, Radu Ionescu a făcut şi un popas literar la *Revista română*... Prezenţa lui în comitetul de redacţie al revistei şi apariţia în coloanele ei cu încercări de critică literară, erau an-

---

[1] „Acea «deosebire dintre ştiinţe şi arte» pe care o demonstrează Radu Ionescu, anticipează strălucit, într-un mod chiar mai plauzibil, pe aceea a lui Titu Maiorescu din o *Cercetare critică asupra poeziei române la 1867*" (George Ivaşcu, *Din istoria teoriei şi a criticii literare româneşti*, I, Buc., 1967, *Introducere*, p. 69); „*Principiile criticei* (1861) de Radu Ionescu reprezintă primul articol românesc de adevărată teorie critică" (Adrian Marino, *Introducere în critica literară*, Editura tineretului, Buc., 1968, p. 138).

[2] Radu S. Dragnea, *Un critic sfios din epoca Unirii*, în *Drum drept*, nr. 7—8, 1913, p. 453.

[3] Florin Manolescu, *Poezia criticilor*, Buc., 1971, p. 17.

ticipate şi secondate de foiletoanele literare pe care le publica în *Independinţa*." [1] În adevăr, eseul *Critica literară*, prin care Radu Ionescu îşi completa programul teoretic expus în *Principiile criticei* şi îl aplica la domeniul literaturii române, era publicat în *Independenţa română*, nr. 90/1862, după ce autorul publicase mai întîi, în paginile aceluiaşi jurnal, un număr important de analize ale repertoriului teatrului românesc : *Lipitorile satelor* şi *Chiriţa în Iaşi* de V. Alecsandri, *Prăpăstiile Bucureştilor* de Matei Millo, prezentase publicului o seamă de drame ale lui Al. Dumas şi ale altor scriitori străini jucate pe scena Naţionalului, condamnase cu tărie moda „dramelor epileptice" izvorîte din neînţelegerea esteticii romantismului, expusă în mod critic în literatura noastră, [2] susţine o seamă de polemici cu Matei Millo şi C. D. Aricescu. Pornind de la această experienţă, dublată probabil şi de alte împrejurări mai puţin cunoscute, Radu Ionescu putea să extragă o concluzie teoretică aplicată la sfera întregii literaturi a timpului, aşa cum reiese din acest pasaj revelator : „... nu suntem încă deprinşi cu critica şi poate să ni se pară ciudat dacă nu cutezător, auzind zicîndu-se *că tot ceea ce am scris nu este cu desăvîrşire bun* (s.n.). Dar credinţa ce avem că critica poate face mult bine literaturii noastre, contribuind la încurajarea şi dezvoltarea sa, ne face a spera că mulţi vor ajunge să înţeleagă acest adevăr şi să nu vadă în criticile noastre decît sincera cugetare de a putea ajunge la acest rezultat." [3]

Chiar dacă acţiunea acestui critic literar nu s-a bucurat în epocă de răsunetul de care s-a bucurat critica maioresciană de mai tîrziu, ea merită să fie luată în consideraţie pentru că ne luminează mai bine originile criticii literare române, aşa cum putea ea să apară din începuturile de tradiţie create de paşoptism. După cum se ştie, două fuseseră laturile mai importante ale manifestării acestuia în literatură : poezia şi teatrul. În ambele, Alecsandri adusese o contribuţie hotărîtoare. Pe de o parte, prin descoperirea filonului popular în domeniul poeziei şi punerea pe această bază a temeliilor liricii

---

[1] Radu S. Dragnea, *Un critic literar de tranziţie*, în *Gîndirea*, an. III, 1923, nr. 6, p. 138.
[2] Despre *Turnul de Nel* şi *Caterina Howard de Al. Dumas*, în *Independinţa*, nr. 53, 25 noiembrie 1861.
[3] *Critica literară*, în *Independinţa română*, nr. 90/1862.

noastre culte ; pe de altă parte, prin crearea primului repertoriu național al teatrului românesc. În raport cu aceste două laturi importante ale creației noastre literare dezvoltate de pașoptism, apăruseră în germene, încă din perioada precedentă, unele încercări timide de analiză critică a scrierilor literare. Caracterul bipolar al unei încercări de urcare la principii generale se vede mai ales la Alecu Russo (*Critica criticii, Poezia populară, Cugetări*). La Maiorescu, pînă la studiul *Comediile d-lui Caragiale* (1885), nu găsim comentarii mai notabile cu privire la repertoriul teatrului românesc. Această lacună o vor acoperi în mare măsură Eminescu și Caragiale, care vor acorda o importanță deosebită analizei repertoriului teatral. Radu Ionescu dovedește o aplicație aparte pentru această problemă cu mult înaintea acestora : „Știm că sunt mulți — ne spune el — cari nu înțeleg pentru ce dăm atîta însemnătate teatrului român ; noi însă vom stărui a zice că teatrul este școala unei națiuni și singura școală unde în toate zilele se vorbește la mii de oameni... După scena răsunătoare a acestei școale, comedia, cu rîsul său izbește vițiul, rupe masca ipocriților, dezvelește ignoranța pretențioasă ; înfrinează nerușinarea scandaloasă, dărîmă pe ambițioșii neputincioși, îndreptează moravele și moralizează lumea ; după această scenă, drama serioasă cu patetica sa elocventă desfășură înaintea noastră viața omenească, această dramă eternă, însuflețește simțimintele inimei și ne exaltează pentru cele bune, ne revoltă în contra celor rele, ne întărește caracterul prin încercările la care vedem viața expusă, ne formează gustul, ne dezvoltează inteligința, ne perfecționează limba și ne dă o literatură." [1] Această concepție despre valoarea teatrului în viața unei societăți ne trimite direct la *Principiile criticei*, unde, credincios ideilor sale hegeliene, Radu Ionescu afirmă : „Pentru greutățile ce prezintă acest fel de poezie, pentru mărimea concepțiilor sale și pentru perfecțiunea cu care trebuie să fie executată, drama este considerată de mulți ca opera cea mai dificilă a spiritului și cea mai înaltă expresiune a poeziei".

Iată deci că nu poate fi vorba de lipsa unei conduite în ceea ce privește aplicarea programului teoretic al lui Radu Ionescu, ci de o interpretare lacunară a activității sale.

---

[1] *Teatrul român*, în *Independința română*, nr. 92/1862.

O privire mai de aproape asupra ideilor estetice ale lui Radu Ionescu ne dezvăluie o gîndire unitară încă puţin luminată în multe din articulaţiile ei specifice. S-a observat deja de către Radu S. Dragnea că distincţia între ştiinţă şi artă, pe care o postulează Radu Ionescu în *Principiile criticei,* este de filiaţie hegeliană, prin aceasta autorul fiind calificat drept „precursorul criticii filozofice a Junimii". [1]

Influenţa hegeliană are însă ramificaţii mult mai ample şi mai adînci în gîndirea lui Radu Ionescu, şi nu numai în cea estetică.

Pe linia separării sferei esteticului de celelalte domenii ale activităţii spirituale, este interesant de observat distincţia pe care ştia s-o opereze criticul nostru între morală în general şi morala intrinsecă alegoriei artistice : „Dacă studiem şi observăm pe oameni cum sunt, ne putem lesne încredinţa că toţi sunt dispuşi a se crede cu destulă judecată, cu destulă înţelepciune, cu destulă moralitate ; şi înaintea unei asemenea pretenţiuni, fiecare poate lesne înţelege cît de mult s-ar supăra cînd li s-ar face lecţiuni de morală şi li s-ar spune direct că nu judecă bine sau că nu au moravuri destul de bune. Această filosofie severă dar onestă, fără amărăciune şi fără venin, care mai mult are în vedere omenirea decît pe individ, care nu insultă pe nimeni şi se adresează la toţi, a fost acoperită la teatru şi în fabulă, ***sub alegoria unei fapte,*** (s.n.), prin care izbuteşte a fi înţeleasă şi a face binele, fără a revolta pe nimeni" (*Alexandru Donici. Studii asupra vieţei şi poesiilor sale*).

Caracterul hegelian al scrierilor critice ale lui Radu Ionescu se observă şi din alte puncte de vedere. În definirea frumosului, esteticianul nostru urma, într-o formă mai simplă, firul distincţiilor hegeliene din introducere la *Prelegeri de estetică,* între „forma exterioară a obiectelor şi abstracţiunea... care ne înfăţişează caracterele lor generale". „Arta ţine oarecum mijlocul între aceste două chipuri extreme" (*Principiile criticei*). Evident formulările acestea ale lui Radu Ionescu ne amintesc pe Hegel, care defineşte frumosul ca o aparenţă a ideii, ideea fiind singura deţinătoare a adevărului, realitatea cît şi arta rămînînd fiecare doar aparenţe, cea din urmă însă mai transparentă, mai apropiată de esenţa ideii, pe cînd prima mai

---

[1] Radu S. Dragnea, *Un critic literar de tranziţie,* loc. cit., p. 140.

depărtată „Scoarța tare a naturii și a lumii obișnuite face ca spiritul să pătrundă cu mai multă greutate pînă la idee, decît fac acest lucru operele artei". [1]

D. D. Roșca, unul dintre cei mai autorizați cercetători români ai operei lui Hegel, observă că: „Idealul ca noțiune estetică este un concept hegelian, este chiar conceptul central al esteticii lui Hegel" [2]. Noțiunea de ideal o regăsim și la Radu Ionescu în *Principiile criticei*, suprapunîndu-se noțiunii de finalitate artistică: „Adevăratul scop al artei este reprezintarea idealului, care este cea mai înaltă expresiune a frumosului". „...Arta, neoprindu-se nici la realitatea materială a obiectelor, nici la abstracțiunea științei, caută o aparință frumoasă, o imagine a adevărului, o *formă a idealului* care poate exista în nemărginita varietate a obiectelor de care suntem încongiurați." Pe această bază, Radu Ionescu propunea realizarea unei critici literare absolute: „Critica literară trebuie să aibă un *ideal,* un tip intelectual mai presus de toate lucrurile care exist. Critica, prin observarea deosebitelor frumuseți ale realității, prin meditările spiritului, își formează o imagine vie a *frumosului ideal* (s.n.) către care înalță și comparează producțiunile geniului omenesc..." (*Principiile criticei*).

La Hegel întîlnim definirea idealului și ca o „reducere a existenței exterioare la spiritual"... ca o „realitate retrasă din mulțimea amănuntelor și o contingențelor" [3]. Este interesant de observat că pe această bază, Radu Ionescu prefigura, încă mult înainte de Maiorescu, cunoscuta idee a înălțării impersonale prin intermediul contemplației estetice a operelor de artă: „Acest ideal al frumosului... înalță sufletul nostru într-o regiune divină de impresiuni încîntătoare și de fericiri mai curate decît cele ce simte în realitate; acest ideal deșteaptă în noi cele mai mari simtimente ale sufletului omenesc: amorul pentru adevăr, entuziasmul pentru bine, admirațiunea pentru frumos" (*Principiile criticei*). Ideea revine cu aplicații concrete la sfera activităților politice ale vremii, ca și la Maiorescu, în studiul despre fabulele lui Alexandru Donici: „Să uităm

---

[1] Hegel, *Prelegeri de estetică,* traducere D. D. Roșca, Editura Academiei, vol. I, p. 15.

[2] D. D. Roșca, *Influența lui Hegel asupra lui Taine,* ed. II, Buc., 1968, p. 247.

[3] Hegel, *op. cit.,* p. 162.

pentru un moment neplăcutele ocupaţiuni ale politicei de actualitate, care nu aduc adeseori decît dezgust şi descuragiare, pentru că interesele cele mari ale ţărei sunt lăsate la o parte, cînd e vorba de îndestularea micilor ambiţiuni personale ; să intrăm mai bine în regiunile încîntătoare ale literaturei... În variatele producţiuni ale literaturei, în feluritele spectacole ce desfăşură înaintea noastră, găsim, mai mult decît oriunde, o mîngîiere pentru suferinţele vieţei, o speranţă zîmbitoare pentru o soartă mai fericită, un dulce repaos pentru obositoarele lucrări. Inima noastră se face mai bună, mai generoasă, şi se deschide mai cu înlesnire la simtimentele frumoase, mintea noastră se ridică la o înălţime mai mare de idei şi cugetări, şi înţelege mai bine sublimele minuni ale universului" (*Alexandru Donici. Studiu asupra vieţei şi poeziilor sale*).

Armătura teoretică a acestei idei o extrăgea Radu Ionescu, pe urmele lui Hegel, din teoria platonică a reminiscenţelor, pe care o aflăm expusă în *Principiile criticei* : „Arta găseşte fondul creaţiunilor sale în marea varietate a obiectelor ce natura desfăşură înaintea noastră, şi forma care le dă o împrumută iară din lumea realităţii care ne încîntă mai mult, apropiind-o pe cît se poate de tipul frumosului ideale, suveniri ale unei lumi anterioare, cum zice Platone, şi pus în sufletele alese de marele artist al universului."

Răsunetul ideilor lui Hegel îl regăsim în multe alte aspecte ale gîndirii lui Radu Ionescu. El ştia, de pildă, să surprindă, încă de la 1860, faptul că filozofia lui Heliade Rădulescu din *Equilibru între antitesi* era, de fapt, „o sistemă de contradicţiuni a lui Hegel, rău înţeleasă" (*D. Heliade*).

Idei de filiaţie hegeliană pătrundeau în gîndirea criticului nostru nu numai prin intermediul *Cursului de estetică* al lui Hegel, tradus în limba franceză, de Ch. Bénard, cum subliniază Tudor Vianu,[1] ci şi indirect, prin intermediul eseiştilor şi criticilor literari francezi ai vremii, al căror scris se resimţea tot mai mult de prezenţa noilor orientări filozofice impuse de gîndirea germană şi devenite astfel bunuri ale culturii europene. Însuşi Charles Bénard, interpretul francez al *Prelegerilor de estetică* ale lui Hegel, observa că : „literatura noastră a fost inundată

[1] Tudor Vianu, *Influenţa lui Hegel în cultura română*, în *Studii de literatură română*, Buc., 1965, p. 566 şi urm.

de culegeri fărîmițate, de considerații și eseuri. Pagini strălucitoare au fos scrise sub influența teoriilor străine."[1] Influența lui Hegel asupra gîndirii lui Radu Ionescu se încadrează astfel momentului european al difuziunii ideilor hegeliene, cînd acestea începuseră să aibă un răsunet puternic nu numai în Franța, ci și în alte țări. Le întîlnim, în aceeași perioadă, la De Sanctis, în Italia, în Rusia la Dobroliubov și Cernîșevski. Radu Ionescu ni se pare a se situa pe acel drum observat de către D. D. Roșca, ducînd de la estetica hegeliană la critica „științifică" a lui Hippolyte Taine. După cum a arătat încă de mult Radu S. Dragnea, studiul lui Radu Ionescu despre fabulele lui Donici urmează îndeaproape metoda „științifică" a lui Taine din lucrarea sa timpurie, *Essai sur les fables de La Fontaine*, publicată sub forma unei teze de doctorat (1855). Asemenea lui Taine, autorul nostru își propune să adune toate datele posibile cu privire la viața autorului, să definească fabula „în sine", după care să treacă la „studierea" caracterului genului fabulistic, apoi la analiza conținutului fabulelor prin reducerea lor la timpurile generale pe care le reprezintă, iar în ultimă instanță la studierea formei sau a stilului, idee dezvoltată de Taine în cel de-al patrulea capitol *(De l'expression)* al tezei sale.

Gustul pentru erudiție, pentru tehnica refacerii textului prin citate și rezumări largi, cuprinzătoare, o prelua Radu Ionescu în mod evident din critica franceză a vremii. În amplul studiu despre Dora d'Istria, care este în esență o monografie, prima de acest fel în istoria criticii literare românești, autorul folosește procedee filologice și comparatiste, expuse teoretic în *Principiile criticei.* Astfel, textele Dorei d'Istria „despre muzica rusă" erau comparate de criticul nostru cu cele ale lui Ernest Renan din *Încercări de morală și critică* (1859) privitoare la „chant-plein" — „canto fermo" ale vechii muzici grecești. Cînd ajungea la analiza situației femeilor române, numărul de autori pe care criticul îi consemna pentru a da măsura calităților documentar-științifice ale scrierii Dorei d'Istria este de-a dreptul impresionant.

---

[1] Hegel, *Cours d'esthétique, analysé et traduit en partie, par M. Ch. Bénard,* Paris, 1840—1852, tome I. Préface du traducteur, p. V.

El demonstra astfel o problemă de principiu a concepţiei sale: „Talentul este un dar, un privilegiu al naturei; studiul însă, cunoştinţele, ştiinţa, eruditiunea se capătă prin muncă, prin sacrifice, prin devotament, şi este o mare virtute de a sacrifica cele mai multe plăceri ale vieţei pentru studiu, pentru ştiinţă. Numai sufletele alese sunt capabile d-a înţelege aceste nobile şi nepieritoare plăceri, a căror răsplătire este renumele şi gloria" (*Dora d'Istria*, III).

Radu Ionescu descoperea în epoca veche o stare de cultură demnă de o valorificare atentă: „Pe lîngă domnii eroi cari s-au luptat toată viaţa pentru a lăsa românilor o ţară necotropită de străini, vom găsi domni cari au lucrat cu devotament pentru înflorirea şi propăşirea acestei ţări prin organizare înţeleaptă, prin virtute şi moralitate, fondînd institute de binefaceri, înfiinţînd şcoale pentru luminarea poporului, încuragind ştiinţele, artele şi literatura. Radu cel Mare, Neagu Basarab, Vasile Lupu, Matei Basarab merită admiraţiunea şi recunoştinţa noastră pentru virtuţile şi binefacerile lor.

Singurul monument ce avem, monument grandios, cap d-operă d-arhitectură, monastirea de Argeş, este înălţat de Neagu Basarab. Pe cînd tiparul era privit ca o lucrare drăcească şi prigonit în toată Europa, vedem, în ţara noastră, tipărindu-se cărţi la 1507 şi 1512. Subt Matei Basarab şi Vasile Lupu, mai multe tipografii, biblioteci, şcoale însemnate de limbele vechi, limba română introdusă în biserică, mai multe cronice şi scrieri însemnate, numeroase şi felurite obiecte de cea mai mare valoare artistică, dovedesc un început măreţ şi puternic de civilizaţiune. [...] Acestea nu sunt oare fapte care ne arată o *stare de cultură foarte însemnată* (s.n.) pentru acele timpuri? Nu ne spun ele dezvoltarea ce luase progresul în ţara noastră?... Acest trecut, atît de glorios şi de strălucit, este singura noastră comoară naţională, singurul izvor sacru al neatîrnării patriei noastre. Acest trecut ne-a păstrat, după atîtea veacuri, limba ce sîntem mîndri că vorbim, credinţa curată a celor dintîi părinţi ai bisericii lui Christ şi, mai presus de toate, drepturile mari de a trăi ca naţiune liberă în mijlocul unor împărăţii puternice cari au coprins atîtea ţări... Acest trecut, reînviat, cunoscut şi înţeles de toţi, trebuie a forma educaţiunea noastră naţională" (*Două conferinţe despre domnia lui Ştefan cel Mare*).

Astfel, Radu Ionescu se înscrie pe drumul descoperirii treptate, într-un proces istoric complex, a trecutului național invocat în vederea dezvoltării viitoare, conform acelor „vertebre ale naționalității" de care va vorbi mai tîrziu Eminescu.

Fără a intra în detalierea altor aspecte ale activității de estetician și critic literar a lui Radu Ionescu, considerăm necesar să subliniem, în încheiere, valoarea ei reală, obligația de a o lua cu mai multă atenție de acum înainte în considerare, în cadrul valorificării tradițiilor de care dispunem în acest domeniu.

*

Cercetarea publicisticii lui Radu Ionescu ne dezvăluie și un alt aspect, cu totul neluat în seamă, al activității acestui uitat scriitor. Scrierile lui de estetică și critică literară se dovedesc dublate de preocupări teoretice mult mai cuprinzătoare. Astfel, în studiul *Justiție și libertate,* el deplînge „lipsa unei sisteme complete și bine definită", „un plan general în care toate interesele unei societăți să-și găsească condițiunile dezvoltării lor". În altă parte, el vorbește despre o știință politică „arhitecturală" *(Ce voim),* despre necesitatea întemeierii democrației pe principiile filozofiei politice moderne, iar a finanțelor pe principiile științei economice *(Programa democrației).* După cum în estetică influențele exercitate asupra lui Radu Ionescu se dovedesc a duce de la Hegel la Hippolyte Taine, în domeniul gîndirii sale filozofice, acestea coboară de la Socrate și Descartes, la gînditori contemporani ca Jules Simon și P. J. Proudhon, a cărui operă o găsim comentată în studiul *Justiție și libertate.* Fără a intra, în cadrul restrîns al acestei prefețe, în detalierea aspectelor pe care le ridică urmărirea influențelor, se cuvine să subliniem cîteva din ideile mai interesante pe care le introducea Radu Ionescu în cadrul dezvoltării gîndirii noastre sociale și filozofice. Astfel, ni se pare demn de reținut faptul că primul nostru critic literar privea dezvoltarea literaturii și a artelor țării într-un cadru mult mai cuprinzător, acela al sferei de cultură și civilizație : „Literatura, artele, științele sunt adevărata viață a unui popor, dezvoltarea ce iau, progresul la care ajung, lucrările ce produc sunt cele mai învederate dovezi că acea națiune trăiește ; și prin oricît de grele și nefericite timpuri ar trece, naționalitatea sa

este asigurată şi va fi totdeauna susţinută, pentru că merită să trăiască în interesul cel mare al civilizaţiunii" *(Critica literară)*. Din această concepţie rezultă şi o altă idee foarte modernă pentru acel timp la noi, şi anume necesitatea sporirii capitalului intelectual al ţării : „Un stat nu are trebuinţă numai de oameni de rezbel ca să apere frontierele, fiindcă puterea inteliginței nu este în timpii noştri mai puţin mare decît puterea spadei. Un popor are trebuinţă de spirite capabile spre a-l scoate din nelucrare şi neştiinţă şi spre a-i insufla simtimentul independinţei şi al demnităţii sale. Să nu ne temem dar cînd aceşti muncitori ai progresului se fac mai numeroşi" *(D-na Dora d'Istria, II)*.

De aici chemarea la acţiune pe care o lansa autorul : „...Nu putem aştepta abundinţa dacă mîna cultivatorului nu se ocupă permanent să pregătească cîmpul său pentru o rodire fericită, dacă prin îngrijirile sale nu priveghează la conservarea fructelor muncii sale, care, ajutată de influinţele timpului, va încununa osteneala sa cu avuţiile unui pămînt roditor. Aceasta este imaginea care ne înfăţişează principiile generale din care derivă neapărat mărirea, stabilitatea şi fericirea unei naţiuni. [...] Strălucirea diamantului ne încîntă ochii, ne deşteaptă admirarea ; dar aceasta nu ne face a-i cunoaşte preţul ce el poartă. Trebuie să lucrăm ca să-l dobîndim" *(Acţiune)*.

Adrian Marino a observat la mulţi scriitori ai noştri, încă înainte de Maiorescu, o prefigurare a cunoscutei teorii a „formelor fără fond".[1] Idei critice de această natură, cu privire la înapoierea moravurilor sociale şi la dificultăţile adaptării noilor forme de civilizaţie în ţara noastră, întîlnim şi la Radu Ionescu : „...Educaţiunea morală care înalţă şi formează pe individ, virtuţile care întăresc familia şi fac dintr-însa temelia statului, credinţa în lucrurile mari şi frumoase, care dă unei societăţi puterea de a se dezvolta în toate privinţele, principiile oneste şi adevărat liberale [...] nimic nu există în realitate, nimic nu se manifestă într-un chip adevărat, nimic nu ne face a crede cu tărie în progres, în mersul nostru spre progres. [...] Simţiul moral este căzut, viţiul nu mai revoltă, scandalul nu mai indignează, imoralitatea, publică şi privată, nu mai deşteaptă mînia ; vir-

---

[1] Adrian Marino, *Din istoria teoriei „formă fără fond"* în *Anuar de lingvistică şi istorie literară*, XIX, Iaşi, 1968, p. 185—188.

tutea este dispreţuită, demnitatea personală este batjocorită, credinţa în principii este nebunie..." (*Justiţie şi libertate*).

În prefaţa la romanul anonim *Don Juanii din Bucureşti*, scriere pe care cercetarea literară din ultimul timp o atribuie într-un mod tot mai hotărît lui Radu Ionescu, găsim expusă teoria formelor fără fond într-un mod nuanţat, precis, lipsindu-i doar denumirea maioresciană, sub care se va bucura de o atît de amplă circulaţie mai tîrziu: „Oricine a observat, cît de puţin, viaţa noastră materială, a fost fără îndoială izbit de un mare contrast care există în puţine societăţi moderne. Acest contrast iese din luxul, gusturile, viaţa unei societăţi civilizate, în faţa mizeriei, înapoierii, greutăţilor unei societăţi primitive. Acest contrast din viaţa materială îl găsim şi mai pronunţat în viaţa morală şi intelectuală. Nu intru în amănunte, căci m-ar duce prea departe. Ce rezultă însă din acest mare contrast? O societate care se înşeală singură, silindu-se a se arăta în aparinţă ceea ce nu este în realitate, o stare ciudată, neînţeleasă, originală, în care găsim un amestec de civilizaţie şi de barbarie, dar care nu este nici civilizaţie, nici barbarie, şi în care nu vedem nici binele şi răul civilizaţiei, nici virtuţile şi instinctele sălbatice ale barbariei. Voim a ieşi din această stare din urmă, şi suntem încă legaţi de dînsa; voim a intra deodată în civilizaţie şi nu sîntem încă pregătiţi pentru această stare. Am păstrat de la cea dintîi aplecări şi instincte şi am pierdut virtuţile cele mari; am luat din civilizaţie multe din relele sale, fără să putem realiza şi toate progresele sale însemnate. O plantă din climele calde, pusă într-o ţară fără pămîntul în care a crescut, pierde forma, culoarea, parfumul şi devine ceva care nu mai are nume, care nu mai însemnează nimic" (*Don Juanii din Bucureşti*).

Fără îndoială că, prin cunoaşterea şi valorificarea operei lui Radu Ionescu, imaginea pe care ne-o propune Ibrăileanu asupra dezvoltării spiritului critic în cultura română ar trebui substanţial îmbunătăţită, mai ales în ceea ce priveşte aprecierea laturii muntene a acestui spirit, care, oricum, se vede prezentă, încă mult înaintea lui Caragiale, în jurnalistica şi scrierile lui Radu Ionescu.

Este interesant de observat şi faptul că, paralel cu accentuarea spiritului critic în gîndirea socială a lui Radu Ionescu, apare la el şi o tendinţă tot mai vădită de a proclama întoarcerea spre sine, căutarea în interior, autoscopia personalităţii umane,

ca singurele mijloace posibile pentru o „regenerare", o mai dreaptă aşezare a vieţii, a relaţiilor dintre oameni, conform cu demnitatea lor. Această tendinţă nu este străină de spiritul întregii opere a scriitorului, ci dimpotrivă ne apare ca o completare teoretică firească a acestuia. Astfel încă de timpuriu, din perioada activităţii publicistice la *Dîmboviţa,* în studiul intitulat *Politica,* găsim, pe lîngă definirea politicii ca „o ştiinţă care în antichitate era foarte imperfectă, care şi în zilele noastre este puţin înaintată în multe privinţe şi care se perfecţionează necontenit", şi acuzaţia adusă celor vechi, că „ocupaţi mai mult de morală şi legislaţiune, s-au ocupat prea puţin de celelalte părţi ale economiei publice, şi mai toţi au fondat sistemele lor pe principii ce nu le observa în *adevărata natură a omului"* (s.n.). In studiul despre Dora d'Istria, publicat în *Revista română,* aflăm despre o „credinţă adîncă în regenerarea omenirii prin libertate"... „despre nobili şi curagioase silinţe de a dovedi prin cele mai mari fapte istorice, prin eternele principii ale filosofiei... că omenirea va ieşi triumfătoare din îndelungatele-i şi crudele încercări prin care trebuie să treacă spre a şti s-apreţuiască mai bine principiile de *Libertate* şi *Justiţie* ce va dobîndi..." Într-un articol din *Românul* pe 1864, *Instrucţiunea publică şi organizarea judecătorească,* pe lîngă o interesantă observaţie privind necesitatea ca elaborarea legilor ţării să se sprijine tot mai mult pe autoritatea unor „bărbaţi speciali" (deci specializarea activităţilor sociale), printre care este citat şi „d.T.L. Maiorescu", întîlnim şi ideea că „nepăsarea pentru bunul public, pentru interesele cele mari ale ţării", se întorcea tot mai mult ca un prilej acut de meditaţie : „Pe cine trebuie atunci să aruncăm răspunderea dacă nu pe noi înşine ? Şi ce trebuie să acuzăm mai mult decît nepăsarea noastră ?"

Toate aceste idei incipiente le regăsim dezvoltate pe larg, într-o formă mult îmbogăţită, în studiul *Justiţie şi libertate* publicat în *Calendarul „Românului" pe 1866,* cît şi în cîteva interesante eseuri, publicate în ziarul *Conştiinţa naţionale : Cunoaşte-te pe tine însuţi, Cuget, deci sunt* etc. Radu Ionescu încearcă de data aceasta o cufundare analitică în subiectivitatea umană, pentru a descoperi acolo tensiunile profunde ale acţiunii omeneşti şi a postula, pe această bază, principiile teoretice ale gîndirii sale : „Omul — afirmă el — vede diverse lucruri de care este încongiurat şi vederea acestor lucruri dovedeşte pentru oricine existinţa ochilor săi. El încearcă bucuria sau durerea, iubeşte sau

urăşte şi aceste fenomene ne spun că el simte şi are pasiuni. El judecă şi se pronunţă asupra lucrurilor, dacă sunt frumoase sau urîte, şi deosebeşte binele din rău, această deosebire dovedeşte că el are inteliginţă. Sunt încă fenomene d-o altă natură. Omul afirmă existenţa sa printr-o mulţime de fapte, bune sau rele, după cum conştiinţa sa este mai mult sau mai puţin limitată, fără ca nimeni să stăruie lîngă dînsul, fără ca nimeni să-l silească, el face ceea ce crede că este bine, chiar dacă şi-ar pune viaţa în periclu. [...] După cum omul face ceea ce este bine, chiar cînd este oprit de alţii a face ce este bine, chiar cînd este persecutat pentru aceasta, el poate aseminea face ceea ce este rău, cu toate că nu este îndemnat, împins, silit de nimeni a face ceea ce este rău. Credem de prisos a mai spune fapte de această natură. Dacă pot face bine, pot face şi rău, dacă pot merge, pot sta şi pe loc, dacă pot avea cugetare bună, pot asemenea avea şi o cugetare rea. *Omul este domn absolut pe faptele sale, pe mişcările sale, pe cugetările sale.* [...]. Toate aceste fenomene, aceste fapte a căror observare ne duce atît de logic la cunoştinţa şi stabilirea marelui principiu : *Omul este o fiinţă liberă" (Justiţie şi libertate).*

Revenirea la omul individual şi la problemele lui ni-l arată pe Radu Ionescu îndepărtîndu-se de hegelianism şi orientîndu-se către o filozofie concretă a omului, imanentă acestuia, opusă oricărei transcendenţe : „Justiţia este în noi precum este amorul, precum sunt noţiunile frumosului, folositorului, adevărului, precum sunt toate puterile şi facultăţile noastre. Justiţia este umană, cu totul umană, numai umană ; i se face cel mai mare rău, fiind atribuită, de aproape sau de departe, direct sau indirect, unui principiu mai presus de anterior omenirii. Conştiinţa, astfel precum este dată de natură, este deplină şi sănătoasă, tot ce se petrece într-însa este al ei."

La Radu Ionescu intîlnim ideea ambiguităţii atitudinii umane în raport cu intenţiile individului („dacă pot face bine, pot face şi rău". ...„Omul afirmă existenţa sa printr-o mulţime de fapte bune sau rele, după cum conştiinţa sa este mai mult sau mai puţin luminată"), cît şi ideea unei legături absolute între libertatea şi responsabilitatea umană („Omul singur prin libertatea sa... este răspunzător de toate faptele sale." „Această răspundere — consecinţă logică a libertăţii... face pe om a se lupta în contra răului").

Radu Ionescu îşi căuta argumente teoretice în ideea de „cogito" a lui Descartes : „«Cuget, deci sunt !» Aceste cuvinte sunt afirmarea cea mai puternică, cea mai morală, cea mai nobilă despre existenţa personalităţii omeneşti. A cugeta, aici este tăria omului, aici este proba superiorităţii lui, a fiinţei lui chiar. El este pentru că cugetă, adică pentru că se simte, pentru că are *conştiinţă de sine*, ştie a deosebi răul de bine. Fără cugetare omul nu mai este om ; el cade în starea brutei ; adică se desfiinţează, nu mai există. Cînd Descartes afirmă întîi, prin această propoziţiune viguroasă şi morală, fiinţa umanităţii, cuvîntul său produse o mare revoluţie în idei, în filosofie. [...] Ce este în adevăr a cugeta, de nu a se căuta, a se cunoaşte pe sine ? Şi cînd cineva a cugetat, cînd a simţit în el aceea facultate nedezlipită de fiinţele cugetătoare, care se cheamă conştiinţă, prin aceasta chiar n-a dat oare naştere unei lumi morale întrege ? Viaţa individuală şi socială, libertatea, justiţia, economia, ştiinţa, astea nu sunt oare consecinţele neapărate ale facultăţii de a cugeta ?" *(Cuget, deci sunt)*.

Acest citat ne arată că Radu Ionescu nu pune pe acelaşi plan „cogito"-ul cartesian cu facultatea de a raţiona, aşa cum îl întîlnim în gîndirea iluministă ; el îi acordă o sferă mult mai largă, extinzîndu-l asupra întregii existenţe conştiente a omului şi a societăţii, identificîndu-l mai întîi în „conştiinţa de sine", apoi în capacitatea morală de a distinge binele de rău, de unde categorica formulare : „Fără cugetare omul nu mai este om, el cade în starea brutei, adică se desfiinţează". Această separare a „conştiinţei de sine" prin cugetare, faţă de „căderea în starea brutei", o găsim dezvoltată pe larg într-un studiu intitulat *Libertatea în faţa fatalităţii*, publicat sub numele de Const. Danubianu în paginile *Românului*, şi care are o legătură foarte strînsă cu problematica celorlalte scrieri ale lui Radu Ionescu.

Că autorul nostru înţelegea noţiunea cartesiană de „cogito" într-un sens nou, modern, ne-o dovedeşte şi exemplul pe care ni-l oferă el, pentru a demonstra posibilitatea ridicării omului dintr-o situaţie „absurdă" (expresia îi aparţine), către zonele înalte ale conştiinţei de sine şi ale libertăţii interioare : „Un amic îmi încredinţează în depozit o sumă însemnată şi după aceasta el moare. Nimeni nu are cunoştinţă despre depozit al cărui proprietar nu mi-a cerut nici chiar un înscris de primire. Înapoia-voi suma ? Nu am cunoaşte inima umană tăgăduind

că cea dintîi mişcare nu ar fi de a păstra suma. Răposatul nu are decît rude depărtate, avute şi acelea, nedemne, pe care nu le iubea. Am cuvînt a crede că dacă ar fi prevăzut moartea sa, m-ar fi făcut moştenitorul său : încrederea sa chiar este o dovadă. Pe cine aş înşela apoi ? pe nişte străini, cărora această avere ar veni ca căzută din cer. Pentru ce să nu cază ea mai bine asupra mea ? Cine-mi va cere socoteală ?

Mă gîndesc, este adevărat, că legea stabilită nu este nicidecum în acord cu dorinţa mea, c-o împrejurare neaşteptată poate aduce descoperirea secretului, c-atunci sunt dezonorat, că nu ar fi oare o mică încurcătură d-a explica asemenea avuţie etc. Toate acestea mă ţin *foarte nehotărît.* În fine, conştiinţa mea se deşteaptă : îmi zic c-această cumpănire este deja o ruşine, că dacă legea este imperfectă, dacă prudinţa umană se înşeală, dacă întîmplarea care înavuţeşte pe unii şi păgubeşte pe alţii *este absurdă* (s.n.), dacă acest concurs de împrejurări este imoral, în rezultat nu am drept, şi toate avuţiile rău cîştigate nu preţuiesc un pătrar de oră din adevărata stimă. În scurt, restituiesc banii" *(Justiţie şi libertate).*

Omul deci, după cum ne demonstrează exemplul oferit, poate depăşi prin „cugetare", mai mult prin trăire, „întîmplarea absurdă", „care înavuţeşte pe unii şi păgubeşte pe alţii", pentru a ajunge la „adevărata stimă", aceea faţă de sine. Exemplul este construit după un tipar al antitezelor hegeliene transpuse pe planul interior al conştiinţei imanente omului, în care „egoismul" — „maxima fericirii personale", în opoziţie cu un sentiment de ordin superior, acela al „demnităţii mele în alţii", duce la descoperirea „probităţii morale", o sinteză a celor două sentimente anterioare, un egoism de grad superior („onest prin egoism"), o stare „pe care o voi numi supranaturală, nu atribuind-o la o cauză supremă, transcendintă, dar pentru că ea exprimă o stare nouă, superioară stării naturale". Distincţia între „starea naturală" şi cea „supranaturală" urmează tiparul aceleiaşi distincţii pe care am văzut-o anterior, între „conştiinţa de sine" şi „starea de brută", între uman deci şi restul fiinţării lipsită de libertate, de posibilitatea de a decide şi deci de a răspunde în faţa conştiinţei : „Simţire, inteligenţă, mai mult sau mai puţin dezvoltate au şi celelalte fiinţe. Omul singur este liber, se naşte liber, este creat a fi liber. Omul singur prin libertatea sa... este răspunzător de toate faptele sale."

Urmînd drumul complicat al deciziei şi al răspunderii pentru faptele sale, libertatea umană ajunge, după Radu Ionescu, la produsul ei cel mai înalt şi anume, sentimentul justiţiei, „facultatea cea mai înaltă şi pozitivă a sufletului nostru", obligaţia „de a respecta în toate faptele noastre demnitatea omenească în persoana altora ca în persoana noastră însăşi, şi mai mult încă, a respecta această demnitate în orice persoană şi-n orice împrejurări s-ar afla compromisă, şi-n orice pericle ne-ar expune apărarea sa. Aceasta este datoria ce ne impune justiţia, datorie imperioasă pentru toţi, obligatorie pentru toţi, fiindcă legea din care decurge o găsim în noi înşine ; fiindcă această lege, absolută şi neschimbată, este legea naturală a omenirii întregi, fiindcă a nu ne-mplini datoria impusă de dînsa, a ieşi prin urmare din această lege, este a ieşi afară din omenire, a înceta de a mai face parte din omenire."

Fără îndoială că în modul cum pune Radu Ionescu problemele libertăţii şi ale justiţiei există şi numeroase limite din punctul de vedere al filozofiei marxiste. Cu tot caracterul „concret" al gîndirii sale despre libertate, este evidentă la el, ca de altfel la mulţi alţi gînditori din aceeaşi tendinţă, ignorarea înţelegerii social-istorice a acestei probleme, a raporturilor ei cu legile obiective ale dezvoltării naturii şi societăţii. Or, aceasta duce, în ultimă instanţă, tot o viziune abstractă, deformată, asupra ansamblului social, la o răsturnare a adevăratelor raporturi între individ şi societate, între baza materială şi suprastructură : „În istoria naţiunilor — afirmă într-un mod semnificativ din acest punct de vedere Radu Ionescu — relele materiale au produs răscoalele, dar suferinţele morale au făcut revoluţiunile [...]. Interesele morale însufleţesc şi mişcă popoarele" (*Interesele morale*, în *Românul*, 16 iunie 1863). Un mod abstract, deformat, de a pune problemele sociale o dovedeşte la Radu Ionescu şi ideea constituirii societăţii prin „garanţi" ce „se recunosc reciproc şi în acelaşi grad suverani", idee preluată din gîndirea „mutualistă" a filozofului francez Pierre Joseph Proudhon, dezvoltată de acesta în cartea sa de mare răsunet : *De la Justice dans la Révolution et dans l'Église* (1858). Cu toate limitele sale, după cum vedem, Radu Ionescu îşi aduce o contribuţie a lui, nu lipsită de interes şi valoare, dar din păcate necunoscută, în dezvoltarea gîndirii filozofice româneşti. Ideile lui cu privire la necesitatea educării omului, pe linia unei tot mai depline afirmări a liber-

tății de inițiativă și a răspunderii sale, se cuvin a fi subliniate cu precădere astăzi, cînd se pune un accent deosebit pe creșterea gradului de conștiință socială.

*

Drumul urmat de noi de la reconstituirea unei imagini mai adecvate asupra operei scriitorului la regăsirea vieții sale, cînd de obicei se procedează invers, ni s-a arătat a fi mai firesc în raport cu sarcinile care ne-au stat în față. Nu am vrut să ne ocupăm cu reconstituirea cît de cît detaliată a vieții unui scriitor, înainte de a familiariza cititorul cu unele aspecte privind valoarea reală, în perspectiva timpului, a scrierilor sale. Este de menționat și faptul că imaginea pe care ne-o oferă pînă-n prezent istoriile literare despre viața aceluia ce ne-a dat *Cînturile intime* de la 1854 și *Principiile criticei,* este mult mai fadă decît însăși imaginea care ni s-a transmis despre scrierile sale. Numele scriitorului și diplomatului Radu Ionescu lipsește din *Dicționarul Enciclopedic Român* (1962—1966), iar în istoriile literare se reiau puținele date, în multe privințe eronate, pe care ni le-a lăsat Vasile Gr. Pop.[1]

Astfel, cu privire la nașterea scriitorului, istoria literară a preluat de la Vasile Gr. Pop anul 1832. In schimb, Gh. Bezviconi, care a cercetat registrele și inscripțiile funerare de la cimitirul Bellu, unde a fost înmormîntat Radu Ionescu, ne dă anul 1834.[2] Această datare este confirmată și de necrologul anonim publicat în jurnalul *Românul* cu prilejul morții scriitorului, unde se vorbește despre „suferința care ni-l răpi... la vîrsta de abia 38 ani".[3]

Aceeași situație și în legătură cu moartea lui Radu Ionescu, pe care istoria literară, după Vasile Gr. Pop, o dă „în 1873, decembrie", aceasta întîmplîndu-se însă, după cum ne-o confirmă izvoarele menționate, „înspre ziua de 24 decembrie 1872", deci cu un an mai devreme. Tot din *Românul* aflăm cu privire la originea scriitorului următoarele : „Născut din părinți săraci și nu din clasa de atunci, ba chiar și acum, privilegiată, el nu-și datori pozițiunea decît muncei și inteligenței sale". Deși s-a năs-

---

[1] Vasile Gr. Pop : *Conspect asupra literaturii române și a literaților ei de la început pînă astăzi,* Buc., 1875, I, p. 139-141.
[2] Gh. Bezviconi, *Necropola Capitalei,* scriere dactilo, p. 166.
[3] *Românul,* 31 dec. 1872/1 ian. 1873.

cut în Bucureşti, părinţii scriitorului par a fi sosit de curînd în acest oraş, căci într-o polemică pe care a avut-o cu Heliade-Rădulescu, se insinuează şi unele aluzii cu privire la originea străină a părinţilor : „*Seculul* (este vorba de jurnalul în care publica Heliade, n.n.) e român şi întîia vorbă ce a răsunat în urechile sale a fost vorba românească. Nu poate însă să aibă aceeaşi pretenţiune de la *Dîmboviţa ivăncească*, care n-a auzit nimic de român, decît brat, ciceo, udri, naglava şi altele de felul acestora." [1] Porecla de Ivăncescu, adresată lui Radu Ionescu, revine, uneori însoţită de prenumele Răducanu, şi în înţepăturile satirice ale lui N.T. Orăşanu [2], care fusese coleg de şcoală cu autorul nostru. Că aceste porecle ascund un grăunte de adevăr o dovedesc unele scripte de la Sf. Sava, unde îl găsim pe Radu Ionescu mai întîi sub numele de Ivăncescu Răducanu în clasa IV-a (1851) şi apoi sub numele de Ionescu Răducanu, în clasa a V-a (1852). [3]

După toate probabilităţile, originea familiei, poate numai a tatălui, pare să fie sîrbească sau muntenegreană, venită în ţară prin intermediul serviciilor mănăstireşti din nordul Olteniei, căci pe adolescent îl găsim petrecîndu-şi adeseori vacanţele la aceste mănăstiri. Unul din poemele sale de recluziune sufletească, *Geniul abisului*, poartă datarea „Polovragi, 1853, septembrie", un altul, „Bistriţa, 1854". Această presupunere pare a fi confirmată şi de numirea pe care o va primi mai tîrziu Radu Ionescu în funcţia de diplomat al ţării la Belgrad, cît şi de zelul pe care îl depunea el pentru a scrie o *Istorie politică şi socială a Serbiei*. Cunoaşterea limbii slavone, de care vorbeşte Vasile Gr. Pop, trebuie să fie legată şi ea de cele menţionate mai sus.

„Studiile şi le-a făcut aici la Colegiul Sf. Sava." [4] În listele de cărţi ce se dădeau elevilor premianţi pe 1851, îl găsim citat „Ivăncescu Răducanu", la grupul premianţilor „cu coroană", şi i se ofereau următoarele cărţi : „*Dictionnaire des difficultés*

---

[1] I(oan) R(ădulescu), *Dîmboviţa de plîns*, în *Seculul*, 5 iulie 1860.

[2] *Cicală*, nr. 3/24 februarie 1865, de asemenea, *Farfara*, I-ia broşură de Nicor, Bucureşti, Tipografia Ştefan Rassidescu, 1865, p. 9.

[3] Arhivele Statului : *Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice*, Dosar nr. 219/1851, fila 33 şi Dosar nr. 1790/1852, fila 43, verso.

[4] Vasile Gr. Pop, *op. cit.*, p. 139.

françaises, Caractères de la Bruyère, *Grammaire française, Dictionnaire allemand-français et vice-versa.*"[1] În anul „scolastic 1851—52" era în clasa a V-a şi îl găsim citat „Ionescu Răducanu", în lista premianţilor fără coroană, cu următoarele cărţi : *Aritmetică raţională, Itinéraire de Paris à Jérusalem, Literature*".[2]

Anul revoluţinar 1848 a avut răsunet în conştiinţa adolescentului, căci se vede a fi participat la entuziasmul celor care-l aclamau pe Heliade. El îi aminteşte acestuia mai tîrziu vremea „cînd ne vorbeai în mantă albă, cînd aveai un nume frumos şi erai iubit şi aplaudat" (*D. Heliade şi 11 iunie*, în *Dîmbovița*, nr. 67/1860). În altă parte, Radu Ionescu îşi aminteşte de „bravii pompieri cari în 1848 au reînviat în memoria noastră vechile suveniri de bărbăţie şi eroism". La 1861, el îi cunoştea pe „unii din acei bravi pompieri cari nu-şi pot cîştiga hrana din toate zilele" şi cerea pentru ei punerea de urgenţă în lucrare a legii prin care li se acordase „o pensiune şi o medalie", drept „o răsplătire meritată prin sîngele vărsat pentru apărarea pămîntului romănesc de invaziunile străine" (*11 iunie*, în *Independința*, nr. 27/1861).

Atmosfera apăsătoare de după înăbuşirea revoluţiei de la 1848 se reflectă adînc în conţinutul volumului de poezii *Cînturi intime* (1854), mai toate poemele avînd drept temă însingurarea morală, meditaţia nocturnă asupra răutăţii lumii, a timpului şi a morţii. Cartea aceasta, publicată pe cînd era elev la Sf. Sava, în clasa a VII-a, şi nu în a V-a, cum afirmă nota anonimă din *Românul*, cu prilejul morţii sale, trebuie să-i fi adus autorului o anumită popularitate, căci C. Esarcu ne spune mai tîrziu : „Am cunoscut pe d. Radu Ionescu printr-o colecţie de poezii... care promiteau literaturii române un poet eminent şi plin de inspiraţie".[3] Aceasta trebuie să fi fost hotărîtoare şi în obţinerea unui sprijin în vederea continuării studiilor în străinătate : „Plecînd la Paris, mulţumită ajutoarelor ce i le acordaseră cîţiva bărbaţi ce cunoşteau valoarea serviciului ce fac României prin instruirea fiilor săi, el urmă cu succes Facultatea de litere"...[4] Vasile Gr. Pop aminteşte printre cei care l-au ajutat pe Radu

[1] Arhivele statului : *Ministerul cultelor şi Instrucţiunii Publice*. Dosar nr. 219/1851, fila 33.
[2] Idem, Dosar nr. 1799/1852, fila 43 (verso).
[3] *Natura*, 22 martie 1865.
[4] *Românul*, 31 dec. 1872/1 ian. 1873.

Ionescu să-şi continue studiile în Franţa pe arhiereul Calist şi casa Hagi Tudorachi, notînd şi un lucru demn de reţinut pentru sfera cunoştinţelor pe care le-am întîlnit în analiza scrierilor sale: „Acolo studie el filozofia, ocupîndu-se mult şi de literatura universală".[1]

Dispunem de două date importante care ne permit aprecierea duratei studiilor pariziene ale lui Radu Ionescu. Prima dintre acestea o constituie apariţia masivă a colaborării sale în paginile ziarului *Buciumul*, de la Paris, al lui C. Bolliac, la începutul anului 1857. În cele şapte numere care au apărut din acest jurnal, Radu Ionescu publica, semnînd cu iniţiale, 3 ample poeme: *Bardul şi musa* (în nr. 2, 29 febr. 1857), *Odă. Suvenirea străbunilor* (în nr. 3), *Patrioţii* (în nr. 7/3 mai 1857), precum şi nu mai puţin de şase articole: *Tinerimea* (în nr. 2), *Spiritul public* (în nr. 3), *Instrucţiunea. Şcoli prin sate*, partea I (în nr. 4), partea II-a (în nr. 6), *Domnitorul latin* şi *Cestiuni de cercetat* (în nr. 7). Cealaltă dată ne-o oferă apariţia în tipografia „De Soye şi Bouchet" a poemului *Odă. La România*, datat „Paris, 6 februarie 1859". După cum aflăm dintr-o polemică cu *Seculul*, încă fiind la Paris, Radu Ionescu se adresase Eforiei şcoalelor, în vederea obţinerii unor stipendii care să-i permită continuarea studiilor: „Dacă un amic îl întreabă ce a învăţat la Paris, el îi răspunde: am studiat pe *Don Quijotte*. Dacă Eforia şcoalelor, căreia îi cerşeşte subvenţie, îi cere certificate despre ce face, el n-are de a-i trimite decît biletele de intrare la Mabil şi Chatteaux des fleurs, unde-şi face obişnuit studiile şi două-trei piese de versuri descălămbate, oloage, lipsite de inimă, de imaginaţiune, de eleganţă şi chiar de cadinţă, pe care şi le tratează singur de cap d-opere. Aceste stupide producţiuni ale unui spirit scandalos a făcut pe omul nostru atît de arogant..."[2] Din nota anonimă a *Românului*, cu prilejul morţii lui Radu Ionescu, aflăm că „numai încetarea ajutoarelor cu care plecase puse capăt studiilor sale", ceea ce înseamnă că scriitorul se întorcea în ţară cu studiile neterminate, dar cu o bogată cultură la zi, din domeniul literaturii şi filozofiei, după cum ne-o arată din plin scrierile sale. La începutul anului 1860 îl găsim pe Radu Ionescu debutînd în publicistica bucureşteană. La

---

[1] Vasile Gr. Pop, *Conspect asupra literaturii române şi asupra literaţilor ei de la început şi pînă azi*, Buc., 1875, p. 139.
[2] *Dîmboviţa de plîns*, în *Seculul*, 5 iulie 1860.

7 mai, Dimitrie Bolintineanu îi preda „redacţia responsabilă" a ziarului *Dîmboviţa,* pe care la 25 octombrie, tînărul jurnalist îl înlocuia cu *Independinţa.* În cuprinsul acestuia din urmă, Radu Ionescu reuşea să grupeze pentru puţin timp o seamă din reprezentanţii tinerei generaţii de scriitori (D. Berindei, Al. Odobescu, Gh. Creţianu, P. Buescu), aceiaşi pe care-i vom găsi cu un an mai tîrziu şi în colectivul de redacţie al *Revistei române.* După cum observă D. Păcurariu, pentru cercetătorul literar este „semnificativ că *Independinţa* face o largă reclamă *Revistei române*".[1] Într-adevăr, jurnalul *Independinţa* se dovedeşte a seconda îndeaproape, pe parcursul celor trei ani de apariţie, *Revista română.* În jurnalul lui Radu Ionescu se publică pentru prima dată prospectul prestigioasei publicaţii, aici aflăm despre modificarea proiectului iniţial al revistei, apoi despre greutăţile materiale ale tipăririi ei. Din punct de vedere al conţinutului, *Independinţa* se apropie mult mai mult decît celelalte jurnale ale timpului de problematica literară. Aici Radu Ionescu publică programul său de critică literară, cronicile dramatice ; apare romanul *Don Juanii din Bucureşti,* cu interesanta sa introducere în teoria romanului ; întîlnim traduceri din literatura indiană,[2] din Edgar Allan Poe[3], studii despre teatrul persan[4] şi despre Beethoven[5], primele de acest fel în literatura română.

Jurnalul *Independinţa* a avut o existenţă zbuciumată, cu numeroase întreruperi. În cuprinsul unor scrisori către Ion Ghica, datînd din această perioadă, îl găsim pe Radu Ionescu plîngîndu-se că era singur în redacţia jurnalului : „Je suis presque seul au journal, les autres ne se decident pas à s'engager pour y travailler serieusement".[6] „J'ai la conviction que ce journal produira un bien immense. J'y metrai tout mon inteligence et

[1] Ion Ghica, *Documente literare inedite.* Ediţie îngrijită, prefaţă şi note de D. Păcurariu. E.S.P.L.A., 1959, p. 131.
[2] *Lebăda roşie,* legendă indiană, traducere de la Matews, în *Independinţa,* nr. 9, 11, 12—13, 14 şi 15/1861.
[3] *Puţul şi pendula,* „nuvelă extraordinară... de la Edgar Poe", în *Independinţa,* nr.17, 18, 19, 20—21/1861.
[4] *Teatrul în Persia,* în *Independinţa,* nr. 40—41, 42 ,43, 44, 47—48, 1861.
[5] *Beethoven* de A. Schindler, în *Independinţa,* nr. 56, 57, 58, 59 60—61 şi 62/1861.
[6] Biblioteca Academiei, *Coresp. inv.,* nr. 82.219.

tout mon activité, tant que je ne serai brisé par la fatigue."[1] Grijile redactării unui jurnal conceput sub formă de cotidian, cît şi cele de ordin material, îl vor fi doborît pe inimosul redactor, căci la începutul anului 1862, îl găsim într-adevăr bolnav,[2] iar în cursul lunii aprilie 1863, se vede nevoit a se transfera în redacţia *Românului*, „jurnal mai răspîndit, mai citit şi fără îndoială c-o influinţă mai mare" (*Independinţa*, 9 aprilie 1863). În cadrul redacţiei *Românului*, Radu Ionescu se lasă antrenat din ce în ce mai mult în luptele politice ale vremii, combătînd, alături de C. A. Rosetti, tendinţele „absolute" ale guvernelor N. Cretzulescu şi Kogălniceanu. Totuşi este de remarcat faptul că în preajma loviturii de stat din 2 mai 1864, el lua atitudine deosebită în cadrul articolelor sale din *Românul*, condamnînd sabotarea de către Adunare a reformelor pe care le propunea guvernul Kogălniceanu. Aceasta dădea „vot de blam ministerului înainte de a dezlega cestiunea rurală şi de a face reforma electorală. Majoritatea a căzut în cursă, dînd ministerului un vot de blam înainte de a dezbate şi vota aceste legi. Pre cît de întemeiate şi legitime ar fi motivele sale, votul de la 13 aprilie, pentru cuvintele arătate mai sus, n-a fost nici oportun, nici prudinte, nici prevăzător" (*Românul*, 23 aprilie 1864). Se pare că Radu Ionescu nu a fost lipsit de intenţia de a-şi spune opiniile sale şi sub un nume fictiv, căci un studiu cum e *Libertatea în faţa fatalităţii*, semnat Const. Danubianu, în care se face o amplă analiză a situaţiei politice a momentului, prezintă numeroase asemănări ca viziune şi stil, cu celelalte scrieri ale sale din acestă perioadă. (Vezi mai pe larg cap. *Note şi comentarii*, p. 494—497). Este interesant de observat şi faptul că, după o astfel de atitudine, cronica politică a *Românului* era preluată de către C. A. Rosetti, pînă la suprimarea jurnalului, la începutul lui iulie 1864. Numele lui Radu Ionescu reapare abia la începutul anului 1865, în coloanele jurnalului *Conştiinţa naţionale*, al cărui „direpto-redaptore" era, după expresia lui Bolliac[3]. Din revista *Cicală* a lui N. T. Orăşanu, aflăm că Radu Ionescu redacta anonim şi o revistă satirică, *Şarivari român*[4], apărută

[1] Biblioteca Academiei, *Corespondenţă inventariată*, nr. 82.222.
[2] *Jurnalul „Independinţa"*, în *Românul*, 22 februarie 1862.
[3] *Trompeta Carpaţilor*, 29 aprilie 1865.
[4] *Cicălituri pentru serviciul lui Şarivari*, în *Cicală*, nr. 3/21 februarie 1865.

în 10 numere, între 3 ianuarie şi 10 martie 1865. Din această perioadă datează cîteva dintre scrierile cele mai importante ale lui Radu Ionescu. Este vorba de cele *Două conferinţe despre Ştefan cel Mare*, apărute mai întîi în *Conştiinţa naţionale*, apoi în volum, eseurile *Cunoaşte-te pe tine însuţi* şi *Cuget, deci sunt*, din *Conştiinţa naţionale* studiul *Justiţie şi libertate*, publicat în *Calendarul „Romînului" pe 1866*. Această febră în activitatea scriitorului se explică probabil şi datorită imputaţiilor pe care i le adresase revista *Natura* a lui C. Esarcu : „N-avem nici o operă, nici un volum, nici o broşură, nici o broşurică d-ale lui d. Radu Ionescu, ne răspunseră toţi librarii la care merserăm, după întoarcerea noastră în ţară, a căuta cu aviditate operele de literatură, de poezie, de ştiinţă, de artă etc., ce au îmbogăţit literatura română de la 1848 încoa. Ni s-a spus că d. Ionescu a întîlnit în calea sa acea lupă de care vorbeşte Dante în *Divina* sa *Comedie* şi pe care cititorii noştri o cunosc, acea lupă a absorbit atîtea talente născînde şi pe mulţi nu i-a lăsat a-şi căuta de cale." [1] Undeva, N. T. Orăşanu, care îl cunoştea îndeaproape pe Radu Ionescu, vorbeşte şi el despre intenţia acestuia de a-şi face „colecţiunea articolilor săi politici compilaţi" [2], iar în altă parte ne spune că „autorul *Cînturilor intime*, nr. 1" era „autor a mai multor opere literare inedite, cari n-au apărut încă." [3] Dintre aceste „opere literare inedite" ale lui Radu Ionescu, la care face aluzie N. T. Orăşanu, pare a face parte şi volumul *Catastihul amorului — La gura sobei*, apărut în această perioadă anonim, în cadrul unei proiectate colecţii de romane, unde se aminteau, printre altele, şi *Don Juanii Bucureştilor*. Acesta din urmă, după cum ştim, se tipărise tot anonim mai înainte, în paginile *Independinţei*, iar cercetarea literară demonstrează că el aparţine redactorului răspunzător al jurnalului respectiv. [4]

Din primăvara anului 1863, cînd intra în redacţia *Românului*, Radu Ionescu începuse să manifeste o atitudine din ce în ce mai ostilă faţă de Cuza. Aceasta se datorează probabil şi antu-

---

[1] *Natura*, nr. 12, 22 martie 1865.
[2] *Cicală*, nr. 3, 21 februarie 1865.
[3] *Cicală*, nr. 10, 31 martie 1865.
[4] Ghiţă Florea, *Radu Ionescu, autor al „Don Juanilor din Bucureşti*, în *Gazeta literară*, 5 octombrie 1967, p. 7 şi St. Cazimir, *Paternitatea romanului „Don Juanii din Bucureşti*, în *Limbă şi literatură*, nr. 24, 1970, p. 133—139.

rajului în care se afla, alături de C. A. Rosetti şi Ion Ghica, deopotrivă aflaţi într-o regretabilă opoziţie faţă de Cuza. O fotografie din epocă ni-l arată pe Radu Ionescu împreună cu C. A. Rosetti, alături de „eroii militari" ai odiosului complot din noaptea de 11 februarie 1866. În cadrul polemicii între radicalii rosettişti şi dreapta conservatoare, care s-a reluat imediat după scurta şi precara lor unitate, realizată în preajma detronării lui Cuza, se combate însă autenticitatea participării celor de la *Românul* la acest complot. Ei voiau, după mărturiile celor din opoziţie, să-şi însuşească „singuri" gloria de „a pauza alături de eroii militari de la 11 februarie înaintea fotografului, deşi în tot timpul acei nopţi nu se dezlipise de lîngă noi, ca însăşi trăsurele domniei lor să fie transmise posterităţii. (A vedea portretele d. C. A. Rosetti şi Radu Ionescul, înconjuraţi de d-nii Lecca, Pillat, Costiescu şi Lipoianu, editat de F. Dutschek, fotograf, strada nouă, lîngă sala Slătineanu.)" [1]

După 11 februarie 1866, îl găsim pe Radu Ionescu participînd la constituirea unei „Societăţi a lecturilor instructive", din biroul căreia făcea parte, alături de P. Cernătescu şi Em. Creţulescu. În cadrul acestei societăţi susţinea şi o conferinţă intitulată : *Drepturile ce am dobîndit şi datoriile ce avem.* [2] Radu Ionescu vorbea şi la Ateneu, în cadrul aşa-numitelor „Convorbiri politice", pe tema : *Care este datoria noastră în faţa evenimentelor de astăzi.* [3] Il găsim citat şi drept „consilier al comunei Bucureşti" [4], iar ca deputat ales de această comună, participă la dezbaterile Adunării elective în jurul noului proiect de Constituţie a ţării, luînd atitudine în favoarea libertăţii conştiinţei şi a cultelor religioase. [5]

Radu Ionescu a funcţionat în această perioadă, timp de nouă luni, şi ca director în Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice şi, după cum mărturiseşte singur, „am adus multe ameliorări la o seamă de proiecte de reforme, toţi funcţionarii erau mulţumiţi". [6] Nu cunoaştem proiectele de reformă la care se referă autorul, dar este ştiut faptul că ministeriatul lui C. A. Rosetti din

---

[1] *11 februarie revelat,* în ziarul *Ordinea,* 30 oct. 1866.
[2] *Românul,* 19 februarie 1866.
[3] *Sentinella română,* 6 martie 1866.
[4] *Românul,* 23 august 1866.
[5] *Monitorul,* jurnal oficial al Principatelor Unite Române, 22, 25 şi 29 iunie 1866.
[6] Biblioteca Academiei, *Coresp. inv.,* nr. 82.216.

această perioadă, al cărui subaltern direct era Radu Ionescu, căci îl găsim semnînd o scrisoare în locul ministrului [1], a intrat în istorie prin inițiativa fericită a întemeierii Societății Academice, viitoarea Academie Română. Nu este exclus ca apropiatul colaborator al lui C. A. Rosetti, cu logica și cunoscuta sa ardoare de propășire culturală, să-și fi adus o contribuție importantă la împlinirea acestui fapt de cultură.

În 1867, Radu Ionescu era numit agent diplomatic al României la Belgrad. După cum demonstrează cercetările din ultimul timp, [2] de numele lui trebuie legată încheierea tratatului secret între România și Serbia din 1868, unul dintre primele acte de suveranitate pe plan internațional ale statului român modern, avînd drept scop obținerea deplinei sale independențe politice. Atît preambulul tratatului semnat de Radu Ionescu ca plenipotențiar din partea statului român, cît și cele patru articole ale sale, dovedesc numeroase asemănări cu un proiect anterior de tratat de mutualitate în cinci puncte între România, Serbia, Grecia și Muntenegru, în vederea luptei lor comune împotriva jugului otoman. După cum se afirmă în necrologul lui Radu Ionescu, din *Românul*, „el reprezintă atît de bine România, încît d. Kogălniceanu, care nu putea fi bănuit de prea exagerată amiciție personală pentru Radu Ionescu, declară în Cameră că este unul din aginții cari reprezintă cu mai multă inteligință și demnitate România în străinătate". [3] Din aceeași sursă de informație aflăm că la Belgrad, Radu Ionescu începuse să scrie „o lucrare foarte importantă, *Istoria politică și socială a Serbiei*... cînd îl surprinse suferința, care ni-l răpi în floarea vîrstei și, după mai bine de 2 ani de chinuri, îl șterse cu totul dintre cei vii". Faptul că Radu Ionescu concepuse o astfel de scriere despre istoria Serbiei, o dovedesc și studiile sale trimise la cererea Ministerului de Externe privind populația tuturor districtelor pe naționalități și în raport de contribuții, importul și exportul țării vecine cu țara noastră, creanțele negustorești etc. Pentru realizarea acestora, după cum mărturisește autorul, apelase la

---

[1] Biblioteca Academiei, *Coresp. inv.*, nr. 29.584.

[2] N. Ceachir-C. Bucșe : *Cu privire la tratatul de alianță româno-sîrb din 1868*, în *Revista Arhivelor*, nr. 1/1966, p. 187—204 ; *Reprezentanțele diplomatice ale României*, vol. I, Buc., 1967, p. 150.

[3] *Românul*, 31 dec. 1872/1 ian. 1873.

sprijinul „d-lui Iaktitici, directorul statistic".[1] Nu cunoaştem însă această scriere a lui Radu Ionescu, după cum nu cunoaştem nici continuarea studiului despre calităţile stilului fabulelor lui Donici şi nici piesa de teatru „*Maria*, dramă naţională în două acte, dedicată marelui poet Vasile Alecsandri", la care lucra în perioada activităţii sale diplomatice la Belgrad, cum aflăm dintr-o scrisoare.[2]

În legătură cu suferinţa de care fusese lovit Radu Ionescu, aflăm de la Jean Cantacuzino, adjunctul şi înlocuitorul său în funcţia de agent diplomatic al ţării la Belgrad, că aceasta începuse să se manifeste sub formă de „le trouble de ses idées" care „va augmentant de jour en jour".[3] Se pare totuşi că adevărata tulburare mintală a venit la Radu Ionescu abia după aflarea veştii destituirii din funcţie, care îl găsea petrecîndu-şi concediul de odihnă în vara anului 1870, la Viena, la Hotelul Müller, Praterstrasse, 18, unde avusese ideea să-şi facă o fotografie. Aceasta ni-l arată surprinzător de îmbătrînit şi de obosit. Abia intrase în al 36-lea an de existenţă. Întorcîndu-se la Bucureşti, el intervenea zadarnic la minister, apoi la „d-l Ghica" şi la Carol pentru obţinerea unei pensii, căci „pentru serviciile aduse ţării eu merit a avea o existenţă mai bună".[4] Vasile Gr. Pop, care trebuie să-l fi cunoscut pe Radu Ionescu în această perioadă, deşi nota greşit anul morţii autorului, ne spune că „în ultimii ani, ajunse într-o stare tristă, paralizat fiind în sentimentele sale atît de nobile mai înainte".[5] „O suferinţă din acelea cari despart pe om de omenire, mai păstrîndu-i numai o scurtă şi chinuită viaţă vegetativă, îşi săvîrşi victima înspre ziua de 24 decembrie".[6] Era înmormîntat pe 26 decembrie 1872, la cimitirul Bellu, „figura 24, locul 15".[7] Peste scrierile sale tăcerea abia dacă începea să fie răscolită cu o jumătate de secol mai tîrziu. Această tăcere mai stăruie încă şi astăzi.

DUMITRU BALAEŢ

---

[1] Biblioteca Academiei, *Coresp. inv.*, nr. 82.216.
[2] Idem, nr. 82. 217.
[3] *Corespondence diplomatique roumaine sous le roi Charles I-er* (1866—1880), par N. Iorga, Paris, 1933, p. 13.
[4] Biblioteca Academiei, *Coresp, inv.*, nr. 82.216.
[5] Vasile Gr. Pop. *op. cit.*, p. 140.
[6] *Românul*, 31 dec. 1872/1 ian. 1873.
[7] Gh. Bezviconi, *Necropola Capitalei*, scriere dactilo, p. 166.

NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI

Se publică acum, pentru prima oară, o ediţie cuprinzînd o bună parte din scrierile lui Radu Ionescu, răspîndite, cu peste o sută de ani în urmă, prin revistele şi ziarele româneşti ale vremii.

Un îndemn în strădania de a îndeplini această muncă dificilă l-a constituit pentru noi afirmaţia lui G. Călinescu, în cunoscuta *Prefaţă* a *Istoriei literaturii române de la origini pînă în prezent*, 1941, p. 7 : ...„mai sunt autori rămaşi numai prin reviste sau ediţii rare, de dibuit prin biblioteci. A vedea poeziile lui Radu Ionescu nu e un lucru la îndemîna oricui. Şi apoi e dificil lucru să emiţi opinii critice după lecturi grăbite la bibliotecă."

Ediţia noastră se constituie după criterii selective. Am încercat să alegem cu prioritate, dintre scrierile atît de diverse şi de risipite ale lui Radu Ionescu, pe acelea care ni s-au părut reprezentative pentru vocaţia scriitorului, pentru dimensiunile culturii şi ale sensibilităţii sale. Gruparea materialului urmează îndeaproape principalele genuri de preocupări ale autorului : *poezie, proză, estetică şi critică literară, publicistică socială şi filozofică*. În interiorul fiecărui capitol se păstrează ordinea cronologică a primei apariţii (în cazul poeziilor din *Cînturi intime*, se păstrează structura volumului). Pentru fiecare din lucrările incluse în această ediţie, îndeobşte foarte puţin cunoscute, am găsit de cuviinţă să dăm — într-un capitol special de *Note şi comentarii* — o seamă de explicaţii privind data şi locul apariţiei, aprecierile sau ecourile de care s-au bucurat de-a lungul timpului, eventualele probleme de atribuire în cazul unor lucrări nesemnate, dar pentru care dispunem de date convingătoare privind paternitatea lor.

Pentru cîteva lucrări de apartenență încă nesigură, dar care se întîlnesc uneori destul de evident, ca problematică și stil, cu scrieri cunoscute ale lui Radu Ionescu, am găsit de cuviință să adăugăm ediției noastre o *Anexă.* Este vorba de mult discutatul fragment de roman *Don Juanii din București,* apărut în paginile jurnalului *Independința,* la sfîrșitul anului 1861, care se republică acum pentru prima oară în întregime, împreună cu valoroasa lui introducere în teoria romanului ; este vorba de studiul *Despre poezie și frumoasele arte,* uitat în paginile jurnalului *Dîmbovița* de la 1860, și care, venind în atingere biografică și ca arie de idei cu *Principiile criticei,* marchează un început remarcabil al esteticii române ; este vorba, de asemenea, de studiul *Libertatea în fața fatalității,* apărut în paginile *Românului* sub pseudonimul Const. Danubianu, care se aseamănă atît cu problematica socială a *Don Juanilor din București,* cit și a unui studiu filozofic, complet necunoscut pînă acum, al lui Radu Ionescu : *Justiție și libertate,* apărut în *Calendarul „Românului" pe anul 1866.* Motivele care l-au determinat pe editor să anexeze atît scrierile amintite mai sus, cît și poemul *Anul 1857,* acestei ediții, sînt expuse pe larg la capitolul de *Note și comentarii*

Textele cuprinse în această ediție au fost transcrise după volumele sau paginile de periodice în care ele au apărut. În cazul unor scrieri care au fost publicate de autor de mai multe ori, s-a luat ca bază de transcriere ultima apariție, confruntată însă cu aparițiile anterioare, în vederea corectării unor eventuale greșeli de tipar sau a consemnării unor omisiuni importante.

S-a urmărit să se dea o imagine fidelă atît a particularităților limbii literare a epocii, cît și formelor de exprimare ale lui Radu Ionescu, eliminîndu-se, în schimb, grafiile care țin de moda ortografică sau de etimologismul vremii. Astfel, s-au eliminat transcrierile ortografice de epocă : *iă* pentru *ie* (de ex. : mîndriă, bucuriă, patriă) ; *e* pentru *ă* (de ex. : să remîie, a resturna, a respîndi, al seu, etc.) *ó, é* pentru diftongii *oa* și *ea* (de ex. : tóte, înflorităre, trébă etc.) ; *h* pentru *ch* (de ex. : stomachul, monachismul etc.) ; *s* pentru *z* (de ex. : tesaur, sguduitură, burghese, desordine etc.), păstrîndu-se însă în cazul cuvîntului filosofie. S-au eliminat, de asemenea, grafiile de proveniență etimologistă : *fer, perde, pept, a peri* etc., revenindu-se la formele reale : *fier, pierde, piept, a pieri* etc.

În cazul ortografierii diferite a unor cuvinte în textele autorului, s-a procedat la unificare, preluîndu-se varianta corespunzătoare

scrierii actuale, ca de ex. : a *explica* pentru a *esplica*, a *exprima* pentru a *esprima*, *exaltare* pentru *esaltare*, *cheamă*, pentru *chiamă*, *gheață* pentru *ghiață* etc. S-au păstrat, însă, formele fluctuante care reflectă ezitări specifice epocii sau autorului în ceea ce privește adaptarea unor neologisme : *simtimente*, *simțimente* ; *cestiune*, *chestiune* ; *providință*, *provedință* ; *partite*, *partide* ; *periclu*, *pericol* ; *articlu*, *articol*, *spectacol*, *spectacul* ; *regimul*, *regimele* ; *popul*, *popor* ; a *cuprinde*, a *coprinde* ; *parfumul*, *profumul* etc. S-au păstrat, de asemenea, formele fluctuante pentru pronumele relativ : *care*, *cari* (plural) ; pentru pronumele demonstrativ : *asemenea*, *aseminea* ; pentru adverbul *totdeauna*, întîlnit sub formele : *todeauna*, *totdeuna*, *totdauna* ; prepoziția *după*, întîlnită și sub forma *dupe*, *dacă*, întîlnită și sub forma *daca* etc. Verbul a fi la prezent, întîlnit sub forma *sunt*, s-a păstrat ca atare în transcrierea noastră ; de asemenea, dezacordurile întîlnite în text, cît și dezinențele specifice graiului muntenesc pentru unele verbe la prezent, precum : crez, auz, văz, poci etc.

În cazul genitiv-dativului substantivelor feminine s-au păstrat formele fluctuante întîlnite în text : *criticei*, *naturei*, *inimei*, dar și *cugetării*, *omenirii*, *civilizațiunii* etc.

În schimb, în cazul transcrierii formelor fluctuante pentru pluralul unor cuvinte ca : *principiile*, *cîmpiile*, *poeziile*, *ideile* etc. (scrise adesеori și *principiele*, *cîmpiele*, *poeziele*, *ideiele*), am păstrat scrierea din paginile *Revistei române*, care este apropiată pronunției actuale. Tot astfel am procedat și în cazul terminațiilor în „iu" : *astfeliu*, *simțiu*, *viitoriu*, *răspunzătoriu* etc., prezente masiv în scrierile lui Radu Ionescu din perioada colaborării la *Românul*, dar mai puțin frecvente în scrierile din *Independința* și aproape inexistente în cele din *Revista română*. Am păstrat, însă, formele de adjective sau adverbe cu terminația în *e*, pentru a marca influența italienizantă în limba literară a epocii : *impresionabile*, *susceptibile*, *naturale* etc.

Transcrierea numelor proprii s-a făcut conform ortografiei actuale, păstrîndu-se însă acele forme care atestă eventuale particularități de pronunție, în cazul unor nume ca *Platon*, întîlnit și sub forma *Platone* ; *Aristotel*, întîlnit și sub forma *Aristote*. Numele scriitorilor ruși citați în scrierile lui Radu Ionescu s-au păstrat cu terminația în „ff" (Necrasoff, Turghenieff), pentru a se marca intermediarul francez prin care erau preluate de autorul nostru.

În cuprinsul ediției, notele autorului au fost date în josul paginii, fără vreo specificație ; notele editorului poartă totdeauna indicația *n. ed.*

Au fost corectate în mod tacit greșelile de tipar întîlnite în texte.

Ținem să mulțumim și pe această cale profesorului Dimitrie Păcurariu, care ne-a oferit în permanență sfaturile sale în munca dificilă a acestei restituiri. Mulțumirile noastre se adresează, deopotrivă, redactorului de carte, Margareta Feraru, de la Editura Minerva, cît și bibliotecarilor de la Biblioteca Academiei și de la Biblioteca Centrală de Stat, care ne-au acordat o binevenită solicitudine.

D. B.

DON JUANII DIN BUCUREŞTI

28 noiembre 1861

Domnule redactor

Binevoiţi a primi acest manuscript pe care-l veţi tipări, daca veţi găsi într-însul oarecare interes ce iese din descrierea unor obiceiuri contimporane. Publicarea acestui romanţ în foaia ce-dirigeţi vă fi pentru mine o dovadă c-am izbutit ş-o încuragiare d-a urma înainte. Sunt întemeiat a crede aceasta prin simtimentul frumosului şi printr-o critică serioasă ce am observat că domină în apreţuirile d-ră literare.

Mulţi se vor mira, fără îndoială, că mă ocup cu observarea obiceiurilor şi cu scrierea unui roman pe cînd ocupaţiunea generală este politica ; da, toţi se ocupă cu politica, şi nu voi cădea în apostazia d-a zice că politica nu este un lucru interesant şi folositor ; dar dacă nu mă înşel, politica a ajuns o boală, o epidemie, un vîrtej care întoarce şi ameţeşte sărmanele capete ale iubiţilor mei compatrioţi şi mîndri strănepoţi ai lui Mihai Viteazul şi Ştefan cel Mare. Adunările fac politică şi legile trebuincioase şi folositoare sunt puse la dosar ; ministerele fac politică şi administraţiunea este lăsată în voia bunului Dumnezeu ; foncţionarii fac politică şi lucrările lor serioase sunt neîngrijite ; şcolarii fac politică şi cartea este pusă la ciochină ; fetele mici chiar fac politică cu psihograful. Tinerii fără ştiinţă şi fără experiinţă fac toţi politică, şi vor s-ajungă deodată sus, cît se poate mai sus, şi mi-aduc aminte de versul satiricului Persiu :

...ingenium et rerum prudentia velox
Ante pilos venit.

Adevărul este că epoca în care suntem este originală şi caracteristică pentru ceea ce priveşte starea spiritelor. Fiecare lucru are mai multe feţe şi fiecare faţă are semnele sale particulare, trăsurele sale deosebite cari o deosibesc de celelalte.

O societate, şi, ca să vorbim despre noi, societatea română din zilele noastre, se prezintă unui observator sub mai multe feţe, cari, studiindu-se fiecare în parte, ar compune *Comedia sociale*, precum Balzac a fotografiat toată societatea franceză din secolul XIX în profundele sale romanţe cari compun nepieritorul său moment grandios : *Comedia umană*.

La noi, nimeni nu poate avea pretenţiunea de a ridica un aseminea monument, chiar în proporţiuni mai mici, potrivite cu societatea noastră. Un merit mai preţios este să cunoaştem ceea ce putem. Ne lipseşte civilizaţia Franciei, care creează în societate nouă trebuinţe, nouă obiceiuri, nouă credinţe, nouă caractere, nouă clase şi o mulţime de nouă patime, viţiuri, lupte şi ambiţiuni, cari au proporţiunile mari ale civilizaţiei care le nasc ; şi apoi, afară de acestea, trebuie să avem modestia a mărturisi că românilor le lipseşte geniul lui Balzac, şi studiile sale întinse, şi munca sa extraordinară şi neobosită, calităţi însemnate pe cari Balzac le-a avut pe toate şi prin cari a izbutit a crea o operă mare, colosală, în care o societate întreagă, mare, întinsă, complectă, se mişcă, trăieşte, se luptă cu toate viţiurile şi virtuţile sale, cu toate nenumăratele sale tipuri şi caractere, cu toate măririle şi mizeriile civilizaţiei moderne.

Dacă trebuie să credem că suntem încă foarte departe de *Comedia umană* a lui Balzac, şi prin urmare de *Comedia sociale* a noastră, putem însă avea romanţe de obiceiuri care să ne reprezinte cîte o faţă numai a societăţii noastre, cîte unul numai din numeroasele tipuri cari vedem împrejurul nostru.

Englitera nu are o *Comedie umană*, dar are încîntătoarele romanţe d-obiceiuri ale lui Thackeray şi Dickens, cari, c-un rar talent, c-o profundă observaţiune, c-un stil plin de viaţă, de mişcare şi de poezie, ne reprezintă deosebite scene şi caractere din viaţa societăţii engleze.

Romanţul şi drama în general domnesc în timpurile noastre toate celelalte expresiuni ale literaturei. Poezia epică şi lirică sunt absorbite astăzi de romanţ şi dramă. Fondul este acelaşi, ca şi natura intimă a omului, dar formele s-au schimbat. Ceea ce era simplu la începutul societăţilor, astăzi s-a complicat prin civilizaţie ; viaţa nu mai este supusă unei fatalităţi neîmpăcate, care o condamna la cele mai crude suferinţe, sau norocului puternic care o strălucea prin fapte fabuloase. Oamenii nu se mai fac lesne eroi ; eroii nu mai trec lesne între zei, şi zeii nu mai locuiesc Olimpul. Tigrii şi leii nu se mai îmblînzesc de sunetele armonioase ale lirei lui Orfeu ; şi rezbelul nu se mai face pentru răpirea unei Elene. Copilul, legănat şi uimit prin farmecul viselor, s-a făcut bărbat şi caută realitatea şi viaţa pozitivă.

Cauzele acestei transformări a vieţei sunt numeroase şi diferite. Este un rău sau un bine ? este decadenţă sau progres ? N-am intenţiunea să dezvoltez aici aceste puncte ; nu voiesc a face din această scrisoare o prefaţă sau un curs de istorie literară. Fiecare se teme de prefaţe, mai cu seamă cînd ele dezvoltează teorii literare. Am atins cîteva generalităţi a căror dezvoltare o poate face şi înţelege oricine astăzi. Pot zice însă că omenirea merge înainte. Frumosul există, el este încă urmărit şi se manifestează iară, dar sub forme deosebite.

Poezia n-a pierit şi nu va pieri, pe cît sufletul omenesc va avea încă simtimentul frumosului, pe cît el va simţi bucuria şi durerea, pe cît el va putea iubi. Dar poezia nu intră în amănuntele vieţei familiare ; ea nu poate urma pe om în nenumăratele forme ce ia în societatea modernă ; ea nu poate pătrunde în toate scenele în cari se desfăşură existinţa noastră ; ea ar pierde aripele sale radioase, dacă ar voi s-atingă toate mizeriile vieţei omeneşti.

Romanţul poate lua toate formele, ne poate spune tot, ne poate descrie tot. Faptele mari ale istoriei, simţimentele puternice ale sufletului, obiceiurile vieţei, romanţul coprinde tot, exprimă tot. Unul caută dezvoltarea vieţei în studiul faptelor istorice, altul în analiza inimei omeneşti, cel din urmă în observarea obiceiurilor. Aceste trei forme

se-complectează una pe alta şi formează istoria întreagă a societăţii.

Aici ni se prezintă o întrebare foarte naturală. Societatea noastră română, în care trăim şi lucrăm, are tipuri şi obiceiuri a căror descriere să ne poată interesa şi fi folositoare ? Romanţul, în deosebitele sale forme, poate dobîndi un caracter de originalitate, descriind faptele, pasiunile şi obiceiurile ce ar studia, analiza şi observa în societatea noastră ? A zice : da, este lesne ; dar îmi vine cu greu a demonstra acest răspuns afirmativ. Ne-ar trebui mai multe pagine, şi aş cădea iar în prefaţă, lucru de care voiesc a fugi.

Demonstrarea cea mai bună a acestui răspuns s-ar putea face prin fapte, şi aceste fapte ar fi romanţele scrise. Cuvintele ce aş zice acum poate să nu convingă pe toţi. Dar voi întrebuinţa mai voios p-aceasta, nefiind sigur d-a izbuti prin cel de-al doilea.

Mă voi mărgini a însemna numai un caracter general al societăţii noastre, şi cred atunci că fiecare va vedea cîmpul întins care se deschide înaintea romanţului şi originalitatea ce poate dobîndi.

Oricine a observat, cît de puţin, viaţa noastră materială, a fost fără îndoială izbit de un mare contrast care există în puţine societăţi moderne. Acest contrast iese din luxul, gusturile, viaţa unei societăţi civilizate, în faţa mizeriei, înapoierii, greutăţilor unei societăţi primitive. Acest contrast din viaţa materială îl găsim şi mai pronunţat în viaţa morală şi intelectuală. Nu intru în amărunte, căci m-ar duce prea departe. Ce rezultă însă din acest mare contrast ? O societate care se înşeală singură, silindu-se a se arăta în aparinţă ceea ce nu este în realitate ; o stare ciudată, neînţeleasă, originală, în care găsim un amestec de civilizaţie şi de barbarie, dar care nu este nici civilizaţie, nici barbarie, şi în care nu vedem nici binele şi răul civilizaţiei, nici virtuţile şi instinctele sălbatice ale barbariei. Voim a ieşi din această stare din urmă şi suntem încă legaţi de dînsa ; voim a intra deodată în civilizaţie şi nu suntem încă pregătiţi pentru această stare. Am păstrat de la cea dintîi aplecări şi instincte, şi am pierdut virtuţile cele mari ; am luat din civilizaţie multe din relele sale, fără să putem realiza şi toate progresele sale în-

semnate. O plantă din climele calde, pusă într-o ţară fără pămîntul în care a crescut, pierde forma, culoarea, parfumul şi devine ceva care nu mai are nume, care nu mai însemnează nimic.

Oricine poate dezvolta aceste observări generale, şi va vedea originalitatea sub care se prezintă societatea noastră în toate privinţele.

Izbit d-acestă originalitate, m-am încercat a scrie un romanţ d-obiceiuri : nu este încă o scriere, este o încercare, şi astfel să fie judecată.

Cunosc cîte lucruri se cer pentru asemenea scrieri, cele mai grele poate, împreună cu drama ; cunosc de asemenea cîte din aceste lucruri îmi lipsesc.

Am observat şi-am muncit, iată tot ce pot zice ; am conştiinţa c-am făcut ce am putut, publicul îmi va spune dacă am făcut bine.

Domnule redactor, am fost lung fără voia mea, dar a trebuit să vă vorbesc despre cîteva lucruri asupra cărora aş fi voit însă a mă întinde şi mai mult.

Permiteţi-mi a rămîne necunoscut, înfăşurat sub vălul anonimatului, şi binevoieşte a primi sincerele mele expresiuni de stimă şi afecţiune.

I

Ce este Don Juan

Inainte de a vă prezinta eroii din capitala bucuriei, a căror viaţă, fapte, obiceiuri le vom cînta în proza acestui romanţ, să convorbim puţin despre acest nume care ne face să tresărim, despre acest tip fermecător care străluceşte în mintea noastră, despre Don Juan, care a inspirat pe cei mai mari poeţi şi al cărui misterios nume turbură sufletele curate ale tinerelor frumuseţi, cari nu văd decît partea lui cea strălucitoare. Avînd înaintea noastră această figură mare, înconjurată de razele poeziei, vom înţelege mai bine pe Don Juanii noştri cari fac atîta zgomot în Bucureşti, cu viaţa lor triumfătoare şi misterioasă.

Don Juan ! nume dulce şi poetic, nume plin de farmec şi mister, care mişcă orice inimă ş-aprinde orice minte !